

Om bevæbning i Grækenland fra arkaisk til klassisk tid – en undersøgelse af civiliseringen af aristokratiet

af Jon Ploug Jørgensen

Den grundlæggende hypotese for denne artikel er, at det græske samfund i århundrederne fra bronzealderens afslutning til klassisk tid udviklede sig fra et forholdsvis primitivt niveau til en kompleks bystatskultur, og at denne strukturforandring blev ledsaget af en gradvis udvikling af individernes moralske habitus. I det følgende vil jeg argumentere for, at den græske kultur gennemgik denne proces, idet jeg belyser grækernes forhold til bevæbning ved hjælp af den tyske sociolog Norbert Elias' teori om "The Civilizing Process".

Forord

Udviklingen inden for bevæbning fra tidlig arkaisk til klassisk tid er blevet belyst af blandt andre antikforskeren Hans van Wees i "Greeks Bearing Arms: The State, the Leisure Class and the Display of Weapons in Archaic Greece" (1998). I denne artikel undersøger forfatteren den gradvise afvikling af aristokratiets bevæbning ved hjælp af forskellige litterære og ikonografiske kilder og andre materielle levn og er derigennem i stand til at fremlægge et homogent billede af forandringen. Van Wees forekommer til gengæld ikke at have forklaret årsagerne til denne udvikling, hvilket også er blevet kommenteret i en anmeldelse af den bog, hans artikel udkom i.¹

Jeg vil derfor prøve at introducere en sociologisk forklaring, der er hentet fra den tysk-britiske sociolog Norbert Elias' hovedværk *The Civilizing Process* (1994) (*Über den Prozeß der Zivilisation*, 1939). I dette værk fremsætter Elias en forklaring på, hvorledes den civiliserede europæers selvopfattelse opstod. I stedet for at diskutere emnet ud fra afgrænsede perioder såsom middelalderen, renæssancen osv., beskriver Elias den langsomme og gradvise udvikling fra middelalderens

1. Higbie (2000) 183: "[W]hat relationship there may be between state formation and attitudes towards weapons is a question which interests W., but he does not make his opinion entirely clear, perhaps due to the complexity of his arguments and limitations of space."

afslutning til vore dage. Det, han især hæfter sig ved, er omvendelsen af den krigeriske adelsmand til en dannet hofmand, en udvikling der skete ved, at samfundet, som hos Elias er summen af de forhold (interdependenser) individer har til hinanden, blev mere og mere kompliceret, jo mere arbejdsdelingen og specialiseringen skred frem. Når de enkelte individer oplevede stadig større afhængighed af hinanden, blev deres sensitivitet og betænkksomhed i stadig større grad udviklet, hvilket også medførte, at voldsudøvelsen blev mere og mere reguleret og centraliseret (her trak Elias på Max Weber).² Processen forløb på den måde, at et eksternt og ofte fysisk pres med tiden blev mere og mere indgroet i den enkeltes bevidsthed (internaliseret), så denne respektfuldhed eller betænkksomhed slet og ret var med til at forme folks overjag (her trak Elias på Freud). Efterhånden som adelen blev centreret omkring et hof, smittede dens adfærd i højere grad af på det omkringliggende borgerskab, der imiterede civiliseringen af adelen, idet det kom i stadig tættere kontakt med sidstnævnte. Den proces, betonedes Elias, har ikke noget logisk begyndelses- eller slutpunkt, men skal i højere grad ses som en lang kontinuerlig udvikling. Derfor skal man ikke se hans model som en hegeliensk model, der har en begyndelse og et højdepunkt.³

Det er denne teori, jeg vil prøve at applicere på den græske adel, og derigennem søge at påvise to ting: For det første, at teorien kan give en forklaring på, hvorfor den græske adel holdt op med at bære våben og blev integreret i *polis*-samfundet. For det andet, at Elias' teori har en større gyldighed på tværs af tid og rum, hvilket ville have overrasket Elias selv, der mente, at antikken var for forskellig fra senere tider til, at man ville kunne benytte den samme model, og at den civiliserende proces først for alvor kom i gang ved middelalderens afslutning.⁴

Mit eget historiske udgangspunkt for denne artikel vil være den tidlige arkaiske tid, hvor det græske aristokrati træder frem hos Homer. Men kan man overhovedet bruge Homer som kilde til en belysning af aristokratiets forhold til våben?

2. Weber (1968) 54, jvf. også 901-10.

3. Jvf. Elias (1994) 52.

4. Elias (1994) 225-30.

1. Det homeriske samfund

Et af de helt store spørgsmål inden for homerforskningen har altid været, hvorvidt Homer afbildede et eksisterende samfund, og i så fald, hvor det samfund skulle placeres kronologisk. Schliemann udgravede, hvad han formodede var Troja, og mente, at Homers verden hørte hjemme i bronzealderen. Efter Michael Ventris' tydning af Linear B kunne Moses Finley vise, at det samfund, indholdet af de mykenske tavler afspejlede, ikke havde noget til fælles med den samfundsstruktur, Homer beskriver. Dertil var der for stort skel imellem det komplicerede og højt udviklede bureaukrati, man støder på i Linear B-tavlerne, og den verden, Homer afbilder. Finley mente til gengæld, at der var stor indre sammenhæng i de samfundsstrukturer, Homer beskriver, og ud fra en sammenligning med anden episk digtning, som f.eks. *Rolandskvadet*, konkluderer han i *The World of Odysseus*, at Homer måtte beskrive en verden, der lå et par århundrede før ham selv, altså i det 10. eller 9. årh.⁵

Denne tese, der siden blev taget op og udbygget af en forsker som Arthur W.H. Adkins (1971 og 1972), mødte dog stærk modstand fra Anthony M. Snodgrass (1974), der påpegede, at især ægteskabsaftalerne med medgift på den ene side og brudegaver, altså gaver fra gommen til brudens far, på den anden i forbindelse med indgåelsen af ægteskaber hos aristokratiet med al ønskelig tydelighed afslører flere lag i Homers tekst. Det var ikke en ny opdagelse, eftersom Finley allerede have behandlet fænomenet i en artikel,⁶ men Snodgrass mente alligevel, at det drejede sig om en helt fundamental uoverensstemmelse og brugte her en artikel af antropologen J.R. Goody,⁷ der kunne vise, at i alle undersøgte samfund udsprang praksis med brudegaver fra en helt anden social struktur end praksis med medgift gjorde; nemlig henholdsvis en såkaldt divergerende devolution, hvor medgift gives, og en homogen devolution, hvor brudegaver gives.⁸ Det var et

5. Finley (1956) 26-52.

6. Finley (1981) 233-45. (Oprindeligt fra en artikel i *Revue internationale des droits de l'antiquité*, 3 Ser., 2 (1955) 167-94.)

7. J.R. Goody, "Inheritance, property and marriage in Africa and Eurasia", *Sociology* (1969) 55-76. (Snodgrass' henvisning).

8. Snodgrass (1974) 118-21.

vigtigt kritikpunkt, for hvis ægteskabsindgåelsen hos Homer viste sig at afspejle to vidt forskellige samfundstyper, hvad så med resten? Derudover henviste Snodgrass til begravelser, metallurgi, militærudstyr og templer, der er svære at forlige med nogen kendt periode fra bronzealderen til arkaisk tid, og som især er et problem i forhold til de 'mørke århundreder' fra det 11. til det 9. årh. Snodgrass konkluderede derfor, at det homeriske samfund var sammensat af så mange forskellige elementer, at man umuligt ville kunne bruge Homer som kilde til noget på nogen tid eksisterende samfund.⁹

Kritikken blev dog senere forsøgt imødegået ved at placere det homeriske samfund længere nede i tiden, dvs. i det 8.-7. årh. F.eks. har Hans van Wees argumenteret for en ret sen datering, begyndelsen af det 7. årh., på baggrund af sammenligninger af de homeriske krigeres våben og kampstrategier på geometriske vaser. Det skulle ifølge van Wees forklare en hel del mere om den arkaiske end den mykenske tid.¹⁰ Ian Morris har i artiklen "The Use and Abuse of Homer" argumenteret for, at *Iliaden* og *Odysseen* blev skrevet ned i anden halvdel af det 8. årh.¹¹ Og i forhold til spørgsmålet om det homeriske samfund kom han med den vigtige observation, oprindeligt gjort af Milman Parry og Albert Lord,¹² at studiet af mundtlig komposition har vist, at digteren, der ikke har skriftlige kilder at forholde sig til, konstant omfortolker og tilpasser tidligere lag i kompositionen til sin egen samtids sociale kontekst.¹³ Morris diskuterede også Snodgrass' kritikpunkt, men postulerede, at argumentet om brudegaver kontra medgift ikke kunne bruges til at afskrive et sammenhængende socialt system i *Iliaden* og *Odysseen*.¹⁴ Spørgsmålet er så, hvor det homeriske samfund overhovedet skal placeres tidsmæssigt, og det var her, Morris benyttede den ovenstående præmis om, at digtet afspejler sin samtid, til at argumentere for en placering på Homers egen tid, som han altså fastsatte til anden halvdel af det 8. årh. Man skulle nu tro, at Morris havde fuld tillid til anvendeligheden af Homer som kilde til det 8. århundredes

9. Snodgrass (1974) 122-25.

10. Van Wees (1994) 138-47; Jvf også Osborne (2004) 218 for en datering til omkring, eller lidt efter, år 700 f.v.t.

11. Morris (1986) 93.

12. Parry (1971) 321; Lord (1960) 30-68.

13. Morris (1986) 83-87.

14. Morris (1986) 105-15.

samfundsforhold, men han var stadig noget skeptisk, og det skyldtes, at han ikke mente, man i digtene ville kunne skelne mellem, hvad der afspejler den historiske virkelighed, Homer og hans tilhørere rent faktisk levede i og forholdt sig til, og hvad der er kunstnerisk manipuleret og sammensat af Homer.¹⁵

Morris var dog mere interesseret i, hvad der for ham er et klart udtryk for aristokratiske idealer hos Homer i modsætning til f.eks. Hesiod. Derfor vil man ifølge ham i højere grad kunne bruge Homer til en diskursanalyse af, hvordan aristokratiet gerne så deres egen ideelle verden fremstillet, frem for en reel verden, der har eksisteret. Morris kalder også til besindighed med bemærkningen: "The eighth century still cannot by any stretch of the imagination be called an historical period."¹⁶

Uden derfor at gå ud fra, at *Iliaden* og *Odyseen* kan læses som historiske kilder, vil jeg alligevel mene, at den sociale kontekst, man kan læse ud af dem, giver indtrykket af en forholdsvist sammenhængende enhed. Som Morris gjorde opmærksom på, bevirker tilpasningen ved den mundtlige komposition, at digteren, Homer, afslører trækkene ved den samfundstype, som han selv levede i. Denne samfundstype kan ifølge den israelske antikforsker Gabriel Herman kaldes for et *feuding society*, og han nævner netop det homeriske samfund som et eksempel.¹⁷ Det er netop også i et *feuding society*, at man typisk vil se bevæbning blive praktiseret.¹⁸ Derfor kan man godt med lidt varsomhed undersøge, hvad aristokratiet i omtalte periode mente om det at gå med våben, og jeg vil prøve at styrke billedet ved at sammenligne det med andre kildetyper.

2. Bevæbning

Inden vi går videre med Hans van Wees' model, vil jeg kort beskrive situationen ud fra vores vigtigste kilde, Thukydide 1.6:

πᾶσα γὰρ ἡ Ἑλλάς ἐσιδηροφόρει διὰ τὰς ἀφάρκτους τε οἰκίσεις καὶ οὐκ ἀσφαλεῖς παρ' ἀλλήλους ἐφόδους, καὶ ξυνήθη τὴν δίαιταν μεθ' ὄπλων ἐποίησαντο ὡσπερ οἱ βάρβαροι.

15. Morris (1986) 115-29.

16. Morris (1986) 127.

17. Herman (2006) 261.

18. Herman (2006) 209-11.

σημείον δ' ἐστὶ ταῦτα τῆς Ἑλλάδος ἔτι οὕτω νεμόμενα τῶν ποτὲ καὶ ἐς πάντας ὁμοίων δαιτημάτων. ἐν τοῖς πρώτοις δὲ Ἀθηναῖοι τὸν τε σίδηρον κατέθεντο καὶ ἀνειμένη τῇ διαίτῃ ἐς τὸ τρυφερώτερον μετέστησαν. καὶ οἱ πρεσβύτεροι αὐτοῖς τῶν εὐδαιμόνων διὰ τὸ ἀβροδίατον οὐ πολλὸς χρόνος ἐπειδὴ χιτῶνάς τε λινοῦς ἐπαύσαντο φοροῦντες καὶ χρυσῶν τεττίγων ἐνέρσει κρωβύλον ἀναδούμενοι τῶν ἐν τῇ κεφαλῇ τριχῶν. ἀφ' οὗ καὶ Ἰώνων τοὺς πρεσβυτέρους κατὰ τὸ ξυγγενὲς ἐπὶ πολὺ αὕτη ἡ σκευὴ κατέσχευε.¹⁹

Ifølge van Wees har denne kulturhistoriske bemærkning ikke fået den store opmærksomhed,²⁰ hvilket sikkert skyldes, at forskere generelt har næret en vis mistro til Thukydids historiske generaliseringer af fortiden i de første 21 kapitler af 1. bog.²¹ Men passagen beskriver en ganske betydningsfuld udvikling, der afspejler graden af statscentralisering, og her kommer van Wees med eksempler fra Papua Ny Guinea og Filippinerne, hvor der ikke var nogen effektiv centralstyring, og slet ikke nogen *tillid* til dens effektivitet og legitimitet. Derfor var det i disse samfund helt normalt for voksne mænd at gå med våben, og på Papua Ny Guinea fandt det udtryk i, at man ligefrem 'føjte sig nøgen' uden et våben.²² Van Wees henviste her til Max Webers teori om statens voldsmonopol, der handler om, hvordan staten i større eller mindre grad fratager den enkelte borger retten til at bære våben og i særdeleshed til at udøve selvjustits. At udøve vold mod andre får staten eneret på og har derved monopoliseret volden, hvilket ifølge Weber er det mest essentielle kendetegn ved staten: At borgerne afgiver deres ret til at udøve selvjustits, mod at staten til gengæld påtager sig denne kompetence til borgernes eget bedste og med deres fulde tillid til, at den vil kunne varetage deres sikkerhed og retsbeskyttelse over for både ydre og indre fjender.²³

19. For i hele Grækenland bar man engang våben, da folks boliger var ubeskyttede, og deres kontakt med hinanden usikker. At gå rundt med våben var en normal del af ens livsstil, ligesom det stadig er hos udlændingene. De områder af Grækenland, hvor folk stadig lever på samme måde, er et vidnesbyrd om, at alle dengang levede på lignende vis. Athenere var de første til at aflægge våbnene og gå over til den mere luksuriøse stil ved en afslapning af deres levevis. Det er heller ikke lang tid siden, at den ældre generation af aristokrater dér stoppede med, hvad den orientaliserende livsstil havde medført, at bære chitoner af linned og at binde håret op i en knude ved at fæstne det med guldgræshopper. Af det kommer også, at moden, på grund af slægtskabet, har holdt ved hos de ældre mænd i Ionien. – Denne og alle følgende oversættelser er mine egne.

20. Van Wees (1998) 334.

21. Jvf. Murray (1993) 28.

22. Van Wees (1998) 333-35.

23. Jvf. n. 2.

3. Lovgivning

Ifølge van Wees fandt processen sted i det arkaiske Grækenland, og det skete ved, at aristokratiet gradvist blev forvandlet fra en herskende krigerelite til i højere og højere grad at være en *leisure class*, et udtryk skabt af Thorstein Veblen i *The Theory of the Leisure Class* fra 1899. I nogle bystater skete det bl.a. via lovgivning, som fx i Lokroi, hvor Zaleukos siges at have udfærdiget en lov, der bandlyste våben fra rådssalen (*βουλευτήριο*). Kharondas af Katana, hvis love blev brugt i bystater som Naxos, Leontinoi, Zankle, Rhegion og Kyme, forbød at bære våben på folkeforsamlingen. I Syrakus i 412 f.v.t. blev der af en komite ledet af demokraten Diokles udfærdiget et lovkodeks, der bl.a. indeholdt en lov, som under dødsstraf forbød folk at bære våben på *agora*, og dette kodeks blev anvendt i mange andre bystater på Sicilien. Endelig er der anekdoten om Lykurg, der efter at være blevet såret på et møde forbød borgerne at tage stave med på folkeforsamlingen.²⁴

Som van Wees bemærker, kendes mange af disse love netop fra anekdoter, som er vanskelige at datere, men de giver alligevel et indblik i et sandsynligvis udbredt fænomen på Sicilien, i Syditalien og muligvis også i Sparta: At våben blev forbudt i de politiske og offentlige rum.²⁵ Til gengæld er der ingen attesteret lov fra Athen, der forbyder våbenbesiddelse. Det virker umiddelbart paradoksalt, da man måske ville forvente, at grunden til afvæbningen var en regulering foretaget af staten, eftersom det sandsynligvis ville være i dens interesse, og måden, den kunne gøre det på, simpelthen var at forbyde adelen at bære våben. Derfor må man, i Athens tilfælde, formode, at de pågældende love enten ikke er overleveret, eller også at aristokratiet har lagt våbnene fra sig af andre årsager og derved bidraget til, at statsdannelsen kunne fremmes. På den måde blev borgerne vænnet til, at det var staten og dens tjenere, der havde voldsmonopol, og ikke nogle selvstændige individer, der vilkårligt udøvede justits.

24. For Zaleukos: Hansen (1994) 41 n. 64; Kharondas: Diod. Sic. 12.19.2; Diokles: Diod. Sic. 13.33.2-3.

25. Van Wees (1998) 337-38, med nn. 15-18.

Men hvad var årsagerne til, at aristokratiet holdt op med at gå med våben? Her fremlagde van Wees en anden teori, der skulle tage højde for, at athenerne begrænsede våbenbesiddelsen, før staten lovgav om spørgsmålet: Ifølge teorien blev rigdom vigtigere end slægtskab, og fremvisning af rigdom ved symposier afløste adelens krigspræstationer som statusmarkør. Den nye borgerklasse, der var blevet rig på handel, havde mulighed for at fremvise deres 'overskud' ved *conspicuous consumption*, et begreb der sammen med *conspicuous display* og *conspicuous leisure* blev udviklet af sociologen Veblen. Denne konkurrerende udvikling begyndte det nyrige borgerskab på, hvorefter aristokratiet imiterede den. Et tresidigt modsætningsforhold udviklede sig, da folket støttede adelens bestræbelser på at begrænse det rige borgerskabs fremvisning af rigdom.²⁶ Aristokratiet forsøgte at forhindre denne mere fredelige statusmarkering ved at lovgive imod ødselt forbrug. Samtidigt prøvede borgerskabet at vinde folket over til sig ved at sørge for, at aristokratiets krigeriske adfærd blev stoppet. På den måde opstod der en form for trekant drama mellem borgerskabet, aristokratiet og folket, hvor aristokratiet kunne spille folket ud mod borgerskabet og omvendt. Umiddelbart lyder det måske meget rimeligt, men der er imidlertid problemer med teorien: Var det nemlig ikke netop aristokratiet, der udviklede symposie- og gymnasie-kulturen, og opstod der virkelig sådan et nyrigt borgerskab allerede i arkaisk tid?

4. Kritik af ideen om et borgerskab

Problemet er, at van Wees skaber en kunstig klassesdeling og som argument anfører, at aristokratiet, ifølge Theognis, klager over deres samtids manglende respekt for aristokratiets fortrin, og at Solons ejendomsreformer er baseret på rigdom og ikke på adel.²⁷ Men hvis vi først tager fat på spørgsmålet om Solons reformer, så synes det ikke at have haft de store sociale konsekvenser for aristokratiet, at Solon lavede en social deling baseret på indtægt. Alene navnene på de sociale grupper, 'riddere' (*hippeis*) og 'femhundredemålmænd' (*pentakosio-medimnoi*) leder mere tanker hen på en gruppering af aristokrater, der har råd

26. Van Wees (1998) 368-70.

27. Van Wees (1998) 68.

til hest og som har et stort udbytte baseret på korn, end på en merkantil købmandsklasse. Det var først en generation efter Solons arkontat, der blev slået mønt i Athen,²⁸ og deciderede handelsskibe dukkede først op på athenske vaser ca. år 525 f.v.t.²⁹ Alt i alt virker det derfor usandsynligt, at Solons reformer skulle have indebåret en større social omvæltning i forhold til overklassen selv. Ikke engang i klassisk tid opstod der nogen *klasse* af rige købmænd,³⁰ og de, der som Kleon opnåede store poster i staten, lader heller ikke til at være blevet agtet særlig højt for deres beskæftigelse, hvilket fx ses i Aristofanes' latterliggørelser af Kleon. Det lader også til, at det i høj grad var metøker som Kefalos, der blev tilkaldt for at drive virksomhed i Athen.³¹ Det er selvfølgelig meget usikkert at benytte kilder fra klassisk tid til at fortælle om forhold i arkaisk tid,³² men omvendt er det svært at forestille sig, at man skulle have haft en mere avanceret økonomi i arkaisk end i klassisk tid. Snodgrass skriver da også: "It is indeed to the economic life of Greece generally that the word 'archaic', with all the force of its implications, seems to apply most closely."³³ Det fænomen, at borgerskabet førte en magtkamp mod aristokratiet, er til gengæld velkendt fra 1700- og 1800-tallets Europa, og det er nok snarere den proces, som van Wees har tænkt på, da han ville forklare afvæbningsprocessen i arkaisk tid.

Det græske aristokrati synes aldrig at have været så lukket, at nye medlemmer ikke kunne få adgang via rigdom,³⁴ og den græske økonomi blev aldrig så avanceret, at et selvstændigt borgerskab kunne tjene så mange penge på rene merkantile foretagender, at det kunne true en adel, der både sad på datidens store økonomiske indtægtskilde, land, og som var fleksibel nok til selv at drive handel.³⁵ Som argument for den påstand vil jeg støtte mig til en iagttagelse formuleret af Max Weber:

28. Murray (1993) 190.

29. Morris (2005) 12.

30. Jvf. Ober (2001) 29: "While there were certainly a good number of Athenians who were directly and indirectly involved in commerce, no evidence suggests that these persons constituted anything like a 'class'".

31. Jvf. Hansen (1991) 63.

32. Jvf. Murray (1993) 221f.

33. Snodgrass (1980) 154.

34. Jvf. Purcell (2003) 162.

35. Jvf. Ober (1991) 58.

Thus the economic character of the patriciate was quite fluid; only its center of gravitation can be determined, and this undoubtedly was rentiership. We should strongly stress once again that the urban residence of the patriciate had its economic cause in the urban economic opportunities, and hence that in every case the economic power of the urban nobility derived from the exploitation of such sources of revenue.³⁶

Adelen kunne altså indlade sig på forskellige økonomiske aktiviteter, der havde forpagtning til fælles, den var ikke lukket for nytilkomne, og den havde sit centrum i byen. Det er også et vigtigt tegn på, at der ikke, som i middelalderen, var en opdeling mellem et by-borgerskab og en landadel.³⁷ Den gruppe, der for alvor syntes at true aristokratiets position, var i stedet de selvstændige bønder, der udgjorde kernen i falanksen. Det var dem, der støttede op om tyrannerne mod aristokratiet, og som i Athen fik magten, da Peisistratiderne faldt og Kleisthenes indførte sine reformer.

Hvad kendetegner så det græske aristokrati og adel? Aristoteles opregner i *Politikken* (1291b 28-30) kendetegnene på aristokratiet, som han kalder οἱ γνώριμοι (de ansete), til at være: πλοῦτος, εὐγένεια, ἀρετή og παιδεία altså rigdom, god fødsel, dyd og dannelse. Hans definition synes at være en af de mest præcise, og den bliver stadig brugt af nutidens forskere i 'elite'.³⁸ En af dens fortrin er for mig at se, at selv om den stammer fra det 4. årh., kan begreber som ἀρετή og παιδεία sagtens føres tilbage til arkaisk tid, blot skal man tage højde for, at de indeholdt noget andet. Ἀρετή er således et begreb, der, selv om det var et adelsmærke fra arkaisk tid og frem, undergik store forandringer.³⁹ En anden tilgang til en definition af aristokratiet er den, som Elke Stein-Hölkeskamp giver, når hun tager udgangspunkt i tidlig arkaisk tid og beskriver aristokratiet ud fra deres selvforståelse, som den kommer til udtryk i de homeriske digte.⁴⁰ De træk, som hun sammenfattende fremhæver, er "deres personlighed, deres sociale, økonomiske, fysiske og militære overlegenhed,"⁴¹ og den model, baseret på aristokratiets selv-

36. Weber (1968) 1293.

37. Jvf. Murray (1993) 191: "There is no sign that Attica was ever a countryside of large estates."

38. Jvf. Ober (1991) 11-12.

39. Se LSJ s.v. ἀρετή: "goodness, excellence, of any kind, in Hom. esp. of manly qualities"; for senere at blive til: "esp. moral virtue, Democr. 179, 263, al., Gorg. Fr. 6".

40. Stein-Hölkeskamp (1989) 15-56.

41. Stein-Hölkeskamp (1989) 55.

forståelse og placering i samfundet, er mere relevant for vores synkrone studie, da jeg netop forsøger at påvise den udvikling aristokratiet gennemgik i forhold til dens selvforståelse og rolle i samfundet.

5. Et borgerskab på Hesiods tid?

Inden vi forlader van Wees' argumentation, vil jeg undersøge, om der i tidlig arkaisk tid, omkring slutningen af det 8. årh., kan have fundet en sådan forandring sted. Morris (1986) argumenter for, at man kan se elementer i Homers værker som en slags propaganda for den gamle aristokratiske verden, og at værket på den måde heroiserer et livssyn, der allerede på Homers tid var på retræte. Det synspunkt underbygges af de studier af tidlig arkaisk tid, med hovedvægten på Hesiod, som Tandy har udført (1997), og som argumenterer for, at der allerede på Hesiods tid omkring år 700 f.v.t. foregik en udvikling fra, at rigdom fulgte med adel, til at adel fulgte med rigdom. Ifølge Plutarch var der også et meget mere positivt syn på håndværk på Hesiods tid, hvilket han underbygger med følgende citat:

ἐν δὲ τοῖς τότε χρόνοις, καθ' Ἡσίοδου, ἔργον οὐδὲν ἦν ὄνειδος, οὐδὲ τέχνη διαφορὰν ἔφερον, ἐμπορία δὲ καὶ δόξαν εἶχεν οἰκειομένη τὰ βαρβαρικά καὶ προξενούσα φιλίας βασιλέων καὶ πραγμάτων ἐμπείρους ποιοῦσα πολλῶν.⁴²

Denne sociale omvæltning skulle have fundet sted samtidig med den generelle økonomiske og demografiske optur. Her måtte adelen til i højere grad at konkurrere om de ressourcer, der blev tilgængelige via den øgede handel i forbindelse med koloniseringen.⁴³ Passagen, der giver mest tilskyndelse til den teori kommer fra *Værker og Dage*:

ἔργον δ' οὐδὲν ὄνειδος, ἀεργίη δέ τ' ὄνειδος.
εἰ δέ κεν ἐργάζῃ, τάχα σε ζηλώσει ἀεργὸς
πλουτεῦντα. πλούτῳ δ' ἀρετὴ καὶ κῦδος ὀπηδεῖ.
δαίμονι δ' οἶος ἔησθα, τὸ ἐργάζεσθαι ἄμεινον,
εἴ κεν ἀπ' ἄλλοτρίων κτεάνων ἀεσίφρονα θυμὸν

42. Plut. *Sol.* 2.3: Dengang, på de tider, var der, ifølge Hesiod, ingen skam forbundet med arbejde, og et håndværk medførte ingen forskelsbehandling. Handel havde også et godt ry, da det gjorde en hjemmevant med fremmede egne, skabte gæstevenskaber med konger og gjorde en erfaren med mange ting.

43. Tandy (1997) 135f.

εἰς ἔργον τρέψας μελετᾶς βίου, ὡς σε κελεύω.
αἰδώς δ' οὐκ ἀγαθὴ κεχρημένον ἄνδρα κομίζει,
αἰδώς, ἣ τ' ἄνδρας μέγα σίνεται ἠδ' ὀνίνησι.
αἰδώς τοι πρὸς ἀνομβίῃ, θάρσος δὲ πρὸς ὄλβῳ. (min understregning).⁴⁴

Tandy har også fremført, at det ikke kun er som en økonomisk klasse, at aristokratiet bliver kritiseret hos Hesiod, men også i dets juridiske funktion – f.eks. når Hesiod kritiserer *basileis'* skæve afgørelser⁴⁵ – og han fremsætter også et andet interessant argument, der går ud på, at ligesom Homer i sine værker søger at skabe et bindeled mellem fortidens helte og sin egen samtids aristokrater, bestræber Hesiod sig i sin myte om verdensaldrene på at vise, at den heroiske tid er en selvstændig epoke adskilt fra den tidligere bronzealder og Hesiods egen jernaldertid.⁴⁶ Det virker måske alt sammen meget rimeligt, men der lader til at være nogle problemer ved Hesiods postulat: “Fortræffelighed og berømmelse følger rigdom”, for det kan ikke betyde, at rigdom er nok i sig selv til at opnå status uden forbindelser. Tandy antager da også, at det fortsat var aristokratiet, der havde monopol på handel.⁴⁷ Men hvis det var nødvendigt at tilhøre aristokratiet for at have del i de lukrative markeder, var status altså stadig uundværlig for at opnå rigdom, modsat Hesiods påstand.⁴⁸

Theognis står som den mest fremtrædende talsmand for de klager, aristokratiet havde over, at tiden favoriserede rigdom frem for adel, og at ingen længere tog sig af de gamle dyder. Klagerne synes dog at være svære at tage alvorligt som vidnesbyrd for drastiske sociale forringelser for aristokraterne. Kritikken af de nye tider giver mere indtryk af et aristokrati i offensiven, der er i færd med at retfærdiggøre en ny og eksklusiv legitimitet.⁴⁹ Der er, så vidt jeg ved, heller ikke nogen

44. Hes. *Op.* 311-19: Der er ingen skam i arbejde, men det er der tværtimod ved ledighed. Og hvis du arbejder, vil den ledige misunde dig, der bliver rig: For fortræffelighed og berømmelse følger med rigdom. Lige meget hvilken skæbne, der tilfalder dig, er det altid bedre at arbejde, især hvis du samtidigt vender dit tåbelige sind bort fra andres ejendom, således som jeg opfordrer dig til. Den ikke gavnlige skam følger den trængende mand., skam, der både skader, men også gavner mænd stort. Skam er der ved fattigdom, men forhåbning er der ved rigdom.

45. Hes. *Op.* 248-64.

46. Tandy (1997) 220-21; Hes. *Op.* 156-71.

47. Tandy (1997) 4; 75.

48. Det var anmeldelsen af Tandy (1997) i Schaps (1998), der gjorde mig opmærksom på den uoverenstemmelse.

49. Jvf. Stein-Hölkeskamp (1989) 134-38.

kilder, der kritiserer tingenes tilstand fra borgernes side, efter at aristokratiet havde gennemført mere omfattende ændringer i starten af arkaisk tid, hvilket Hesiod var så kritisk over for. Stein-Hölkeskamp skriver da også:

Trotz der vielfältigen Wandlungsprozesse, die in archaischer Zeit das militärische, politische, institutionelle und soziale Gefüge der griechischen Gemeinwesen grundlegend veränderten, gibt es keinerlei Indizien dafür, daß in dieser Epoche die politische Vorrangstellung und die soziale Überlegenheit der aristokratischen Führungsschicht jemals grundsätzlich in Frage gestellt worden wären.⁵⁰

Hvis den forklaringsmodel, der bygger på en antagelse om et aristokrati presset af stærk konkurrence, ikke er tilstrækkelig, hvad kan man så bruge til at forklare afvæbningsprocessen fra arkaisk til klassisk tid med? Gabriel Herman kommer med et spor i kapitlet "Transformations of Cruelty" i bogen *Morality and Behaviour in Democratic Athens. A Social History* (2006). Han nævner først de direkte virkninger, der satte en udvikling i gang, der civiliserede folks adfærd til mere æstetiserede og socialt accepterede former. Disse virkninger, som er nogenlunde ukontroversielle, er: demografisk og økonomisk udvikling, introduktionen af skrift og penge, institueringen af slaveriet og udviklingen af en borgerhær, falanksen. Men, som han tilføjer, så giver de processer os ikke nogen forklaring på, hvad årsagerne bag overgangen var. Herman fremsætter i stedet fire andre overgange, han mener er påkrævede for, at en udvikling fra en førststatslig tilstand til egentlig statsdannelse kan finde sted: Den første er en overgang fra gruppeidentitet baseret på slægtskab til en, der bygger på territorium. Den anden er fratagelsen af klanens magtbeføjelser til at hævne uret og overførelsen af magten til en formel, centraliseret autoritet (her har vi Webers voldsmonopol igen). Den fjerde er en radikal omstrukturering af menneskets psykologiske profil (her har vi Elias), og denne sidste overgang lægger han især vægt på.⁵¹

Herman arbejder selv videre med en model om sublimering og substitution som forklaringsmodeller på de forskellige overgange. Substitution fungerer ved, at en ekstrem praksis skridt for skridt bliver udskiftet med en mindre ekstrem. Sublimering fungerer ved, at den ekstreme praksis bliver ændret til en mere raffineret og social acceptabel praksis. Et eksempel på en substitution er det fænomen, at

50. Stein-Hölkeskamp (1989) 123.

51. Herman (2006) 266-67.

dyrefringer i mange tilfælde kan ses som afløsninger af tidligere tiders menneskeofringer, som historien om Abraham og Isaak muligvis illustrerer,⁵² og et eksempel på en sublimering er f.eks. den pyrriske dans (*πυρρίχη ὄρχησις*), hvor en mere voldelig variant, der simulerer krig, blev afløst af en mere æstetisk orienteret danseform, som Platon selv har kommenteret.⁵³

6. Sværdet i tidlig arkaisk tid

Men hvordan passer bevæbning til Hermans, Elias' og Webers teorier? Ved at gennemgå van Wees materiale lidt grundigere og samtidig prøve at applicere Elias' teori om den civiliserende proces kan man måske opnå en tilfredsstillende forklaring. Van Wees pointerer, at heltene i *Iliaden* og *Odysseen* tager deres våben på, før de tager tøj på, og at de bærer våben i krigs- såvel som i fredstid, ligesom spyd også er en del af heltenes beklædning. Slaver, derimod, tager dog ikke deres våben med ind i byerne, hvilket tyder på, at bevæbning har haft en social betydning. Stave bliver brugt af tiggere og af gamle mænd, og er altså et tegn på lav social status eller manglende evne til at forsvare sig selv.⁵⁴ Selv om det homeriske spørgsmål også her trænger sig på og fordrer en vis omhu med at konkludere *wie es eigentlich gewesen*, mener jeg at have vist i det foregående, at der er rimelig grund til at formode, at mange elementer hos Homer afspejler en reel praksis på hans egen tid. Man behøver dog ikke engang at nøjes med Homer, for i det følgende vil billedet fra *Iliaden* og *Odysseen* blive yderligere bekræftet gennem en sammenligning med andre kilder.

For at illustrere udviklingen, sætter van Wees den markante bevæbning i kontrast til Athen i 411. Selv om man her, under Den Peloponnesiske Krig, havde indsat et styre, der begrænsede borgerrettigheder til dem, der var i stand til at betale deres egen udrustning, kunne Aristofanes alligevel i *Lysistrate* fra samme år parodierte folk, der troppede bevæbnet op på torvet:

52. Jvf. Herman (2006) 303-9.

53. Pl. *Leg.* 815a1-a3.

54. Van Wees (1998) 335-36, med noterne 5-10.

Λυσιστράτη.

... ἦν παύσωμεν πρώτιστον μὲν ξὺν ὄπλοισιν
ἀγοράζοντας καὶ μαινομένους.

Γραῦς.

νῆ τὴν Παφίαν Ἀφροδίτην.

Λυσιστράτη

νῦν μὲν γὰρ δὴ κὰν ταῖσι χύτραις κὰν τοῖς λαχάνοισιν ὁμοίως
περιέρχονται κατὰ τὴν ἀγορὰν ξὺν ὄπλοισι ὥσπερ Κορύβαντες.

Πρόβουλος.

νῆ Δία: χρῆ γὰρ τοὺς ἀνδρείους.

Λυσιστράτη.

καὶ μὴν τό γε πρᾶγμα γέλοιον,
ὅταν ἀσπίδ' ἔχων καὶ Γοργόνα τις κᾶτ' ὠνήται κορακίνοισι.

Γραῦς.

νῆ Δί' ἐγὼ γοῦν ἄνδρα κομήτην φυλαρχοῦντ' εἶδον ἐφ' ἵππου
ἐς τὸν χαλκοῦν ἐμβαλλόμενον πῖλον λέκιθον παρὰ γραός:
ἕτερος δ' <αῦ> Θρᾶξ πέλτην σείων κἀκόντιον ὥσπερ ὁ Τηρεὺς,
ἐδεδίσκετο τὴν ἰσχαδόπωλιν καὶ τὰς δρυπεπεῖς κατέπινεν.⁵⁵

55. Ar. *Lys.* 554-63: *Lysistrate*: Hvis vi først og fremmest kan stoppe dem i at komme på torvet splintrende gale og i fuld udrustning. *Gammel kone*: Ja, ved den kypriotiske Afrodite! *Lysistrate*: For nu for tiden vandrer de både rundt blandt pottetværkstederne og grønthandlerne på torvet i udrustning som var de korybanter! *Magistrat*: Ja, ved Zeus, det er sandelig hvad rigtige mænd bør gøre ... *Lysistrate*: Men det er da en virkelig latterlig ting, når en mand med et spyd og en gorgon på sit skjold vil hen og købe ansjoser! *Gammel kone*: Ja, jeg så sandelig, ved Zeus, en langhåret mand, en officer på hest, putter den ærtegrød, han havde købt fra en gammel kone, i sin bronzehat. Og der var også en thraker, der rystede sit lille skjold og spyd, som var han Tereus, så han skræmte figenhandlersken, hvorefter han slutte hendes modne figener. Jvf. van Wees (1998) 336.

Vi står altså over for to modpoler, den ene er ubegrænset bevæbning i det homeriske samfund og den anden er den totale afvæbning i det klassiske Athen. For at belyse udviklingen fra det ene trin til det andet må vi nu se nærmere på de materielle levn. Van Wees trækker på udgravninger foretaget forskellige steder i Grækenland og opstiller tal, der alle peger i retning af en aftagende tendens. Dog er det kun i Athen, at våben forsvinder helt fra gravene omkring år 735, og denne udvikling kan ses på følgende skema:

Tabel 1: Grave og gravgods i Athen⁵⁶

<i>Periode</i>	<i>Begravelser</i>		<i>Våben</i>			<i>Andre værdigenstande</i>		
	i alt	pr. år	i alt	pr. begrav.	pr. år	i alt	pr. begrav.	pr. år
FG 1050-900	194	1.29	16	0.08	0.11	48	0.25	0.32
TG-MGI 900-800	77	0.77	22	0.29	0.22	76	0.99	0.76
MGII-SGI 800-735	68	1.00	8	0.12	0.12	52	0.76	0.80
SGII 735-700	141	4.03	0	0	0	35	0.25	1.00

FG = førgeometrisk, TG = tidlig geometrisk,
MG = mellemgeometrisk, SG = sengeometrisk

Man kan af tabellen se, at det er et forholdsvis stort antal, der har haft våben med sig i graven for perioderne 1050-900 og 900-800, mens billedet ændres drastisk allerede fra år 800, og fra ca. 735 er der ingen, der begravnes med våben længere. Det er ikke nødvendigvis ensbetydende med, at man ikke bar dem længere, og det kunne blot være en ændring af gravskikkene og intet andet, men på den anden side er det nok mere sandsynligt, at en så dramatisk forandring udspringer af en dramatisk ændring i samfundet, og ud fra det foregående passer det meget godt ind i det overordnede billede.

56. Skemaet er fra van Wees (1998) 338.

7. Aristokratiets tilpasning

Perioden omkring år 735 f.v.t. er også et interessant tidspunkt, da det 8. årh. også ses som begyndelsen på den store græske ekspansion både demografisk, geografisk og økonomisk.⁵⁷ Som Elias nævner, er det da også selve statsdannelsen og urbaniseringen, der er den drivende kraft i civilisationsprocessen. I forhold til middelalderen udviklede den græske bystatskultur sig i endnu højere grad ved urbanisering, og selv adelen måtte bosætte sig side om side med andre samfundsklasser inden for bymurene, hvis de ville tage aktiv del i ledelsen af staten. Inde i byen foregik den indbyrdes kamp mellem de forskellige familier, uden at det lykkedes nogen at få overtaget. I modsætning til mange andre samfund opstod der kun sjældent fyrstefamilier, der havde magten i længere perioder. Kypseliderne i Korinth havde rekorden ved at regere i 100 år, men det billede, som f.eks. Alkaios (ca. 630-580) giver, er af et samfund af tæt forbundne adelsfamilier, hvor eneherredømmet er en usikker og ustabil konstruktion for dem, der fik magten via deres familie og forbindelser.⁵⁸

Disse aristokrater har altså været i en tæt forbindelse med hinanden, og at det tilsyneladende ikke medførte større kriser inden for byen, må skyldes, at de samtidigt har stået over for en borgerbefolkning af landmænd og håndværkere, over for hvem de har prøvet at opretholde et billede af en sammentømret overklasse. Overklassen, der levede rimelig tæt sammen har, som tidligere beskrevet, ikke haft en klasse af købmænd over for sig, et borgerskab. Den har til gengæld haft en borgerklasse af frie bønder og håndværkere, som den skulle forholde sig til (at bønder også ofte boede i byen, viser Lysias 1 f.eks.). At Elias ikke selv beskæftigede sig med den civiliserende proces i antikken skyldtes, at han var skeptisk over for muligheden for at drage direkte paralleller mellem antikkens og middelalderens økonomi, for i modsætning til middelalderen byggede antikkens økonomi ifølge Elias på slaver, og et flertal af byboerne havde ikke den fornødne vægt over for adelen til, at sidstnævnte behøvede at omlægge sine vaner for borgernes skyld. Det virker imidlertid, som om det især er romerske forhold, der ligger til grund for Elias' analyse af antikken.⁵⁹

57. Snodgrass (1980); Morris (2005b).

58. Jvf. Murray (1993) 155-58.

59. Elias (1994) 226-28.

I forhold til aristokratiet har vi således en klasse af mennesker, der er flyttet ind til byerne, og urbaniseringen, der finder sted allerede i tidlig geometrisk-arkaisk tid, stillede aristokratiet over for stærkt øgede sociale krav, idet dens medlemmer nu skulle tage meget mere hensyn til hinanden. Hvis man f.eks. betragter den heltetype, der bliver beskrevet i *Iliaden* og *Odysseen*, og forestiller sig, hvordan det ville gå, hvis aristokrater med en moralsk habitus svarende til de homeriske heltes skulle leve sammen i tæt kontakt med hinanden, ville det hurtigt resultere i anarki.⁶⁰ Aristokraterne har altså hurtigt måttet lære at tage mere hensyn til hinanden, dengang de begyndte at indgå i tættere forbindelser med hinanden i den fremvoksende bystatskultur. Den kultur, som de inden for byens mure mere specifikt kom til at indgå i, var kulturen omkring symposiet, der fra homerisk tid og gennem arkaisk tid med en del ændringer undervejs via inspiration fra østen udviklede sig til at blive aristokratiets samlingspunkt.⁶¹ I den nye bystatsverden, hvor aristokraterne skulle tage mere hensyn til hinanden, er det nærliggende at antage, at det fænomen, Elias kaldte *den royale mekanisme*, kom til at spille en rolle. Det går ud på, at den enkelte kriger eller ridder var fri, så længe han levede hjemme på sit gods, men når han blev indlemmet i et hof bestående dels af en konge (som han økonomisk var afhængig af), dels af andre riddere (som han ikke åbent kunne bekriige, men alligevel konstant lå i en vis form for konkurrence med) blev han langsomt forvandlet fra ridder til hofmand. Mere overordnet beskriver Elias dette komplekse netværk af sociale grupper således:

The hour of the strong central authority within a highly differentiated society strikes when the ambivalence of interests of the most important functional groups grows so large, and power is distributed so evenly between them, that there can be neither a decisive compromise nor a decisive conflict between them. It is a figuration of this kind to which here the term "royal mechanism" is applied.⁶²

Konkurrencen mellem aristokraterne opstod, hvor magten var så ligeligt fordelt, at alle riddere frygtede for, at en af de andre skulle få den mindste fordel, men hvor deres position samtidig ikke var stærk nok til, at de kunne tillade sig en direkte militær konfrontation. Det er gennem den konstante og gradvist forøgede

60. Jvf. Herman (2006) 258-65.

61. Jvf. Murray (1993) 81; 207-13.

62. Elias (1994) 320.

kontakt – *interdependens* som Elias kalder det – at ridderne blev underlagt en centralmagt og gradvist og ubevidst fik civiliserede vaner:⁶³

The closer interdependence on every side, the heavy and continuous pressure from all directions, demanded and instilled a more even self-control, a more stable superego and new forms of conduct between people: warriors became courtiers.⁶⁴

Man kan selvfølgelig indvende, at i modsætning til senere europæisk historie, indgik det græske aristokrati ikke på samme måde i en hofkultur, men dog giver de politiske klubber (*ἐταίρειαι*), som Alkaios skildrer i forbindelse med magtkampene i Mytilene, indtryk af noget 'hoflignende' i arkaisk historie.⁶⁵ Efter at tyrannerne i bystater som Mytilene, Korinth og Athen kom til magten, kan man forestille sig, at en tilsvarende situation eksisterede: At aristokraterne omkring disse tyranner i endnu højere grad måtte tilpasse sig og dæmpe deres stridigheder. Under et tyranni blev magten mellem de enkelte adelsfamilier mere ligeligt fordelt end under aristokratiet, så de hverken har kunnet indgå et kompromis og slutte sig sammen eller indbyrdes udkæmpe en afgørende kamp om magten. Hvordan det kan aflæses på bevæbningen og beklædningen, vil blive diskuteret i næste afsnit.

8. Spyddets fremkomst

I forhold til civiliseringsprocessen lægger Elias vægt på, at man skal se den som en gradvis udvikling, der hverken har en naturlig begyndelse eller afslutning, men skal belyses løbende.⁶⁶ Lad os derfor vende blikket mod vasemalerierne, der er den kildetype, der klarest fremviser en gradvis udvikling inden for våbenbesiddelsen fra geometrisk til klassisk tid. På de geometriske vaser ser man talrige mænd bevæbnet med sværd i forbindelse med krigsscener. Men udover decideret bevæbnede krigere finder man også afbildninger af civile, der bærer sværd, f.eks. når der tages afsked med krigere; og senere, i arkaisk tid, bærer civile f.eks. sværd, når de

63. Om den royale mekanisme: Elias (1994) 312-44.

64. Elias (1994) 387.

65. Murray (1993) 155-58.

66. Elias (1994) 52.

overværer eller deltager i religiøse og verdslige begivenheder.⁶⁷ Man kunne selvfølgelig hævde, at det blot var en konvention at afbilde heroer eller guder bevæbnet, at våbnene altså er et attribut, der viser deres guddommelige eller heroiske natur, men som van Wees påpeger, ville det være mærkeligt, at kunstnerne senere holdt helt op med at afbilde de samme guder og heroer bevæbnede. Derfor må den mest plausible forklaring på denne udvikling inden for vasemaleriet være, at den afspejler en reel historisk forandring.⁶⁸ At det heller ikke blot er mænd, der er bevæbnet til kamp, kan man også se ved, at bevæbnede mænd er afbildet nøgne indtil begyndelsen af det 7. årh., hvorefter vi har nogle få eksempler på vaserbilleder, hvor mænd, der bærer et sværd, er afbildet iklædt en chiton og en lang kappe (*χλαίνα*), hvilket tydeligt er en civil dragt.⁶⁹

Fra midten af det 7. årh. ophører afbildningen af sværdene fuldstændigt, og van Wees mener, at dette pludselige ophør kunne skyldes, at en ny dragtform vinder indpas i tidlig arkaisk tid, nemlig kappen (*ιμάτιον*). Der skulle således ifølge van Wees være en sammenhæng mellem kappens indførelse, og at sværdet ikke længere bliver båret, eftersom kappen hænger på en måde, der gør det besværligt at bære et sværd. Spydd, der også er ses afbildet på vaser fra den sen-geometriske periode (735-700 f.v.t.), forekommer til at begynde med lige så ofte hos civile, som sværd gør, men de fortsætter med at blive båret på vasemalerierne, efter at sværdet pludselig forsvinder omkring 650 f.v.t.⁷⁰ Van Wees tolker det sådan, at aristokratiet nu lagde mere vægt på at fremhæve dens egen position ved at fremvise *conspicuous leisure* gennem en ny tøjstil med kappe, der signalerede en afslappet og uvirksom distance til fysisk arbejde, og som kom til at stå i vejen for den mere krigeriske stil, hvor det var aktivitet og det at være bevæbnet, der blev lagt vægt på.⁷¹ Spyddet var heller ikke i vejen for den nye kappe, men ligefrem til hjælp for bæreren, da den kunne hjælpe til med at holde kappen på plads, idet armen blev holdt hævet for at holde spyddet.⁷²

67. Van Wees (1998) 344.

68. Van Wees (1998) 351-52.

69. Van Wees (1998) 346-47.

70. Van Wees (1998) 347-52.

71. Van Wees (1998) 352-62.

72. Van Wees (1998) 352-53.

Udover de praktiske hensyn, van Wees fremfører, kunne man også tilføje, at en ændring i selve krigsførelsens karakter må have spillet en stor rolle. At mænd pludselig ophører med at bære sværd for i stedet at gå med spyd, skyldtes sikkert i højere grad, at krigsførelsen på daværende tidspunkt var gået over til at være ren hoplitkrigsførelse, og at mindet om en mere fægteorienteret krigsførelse efterhånden var døet helt ud. At spyddet helt overtog sværdets funktioner viser f.eks. terminologien for forskellige krigshandlinger fra Homer til Polyb:

δοῦρι κτεαρίζειν: “at vinde rigdom ved spyddet” (i.e. i krig) (Hom. *Il.* 16.57);
ὑπὸ δουρὶ πόλιν πέρθαι: “at lægge byen øde ved spyd” (Hom. *Il.* 16.708);
δορὶ ἐλεῖν, λαβεῖν: “at tage tilfange ved spyd” (Thuk. 1.128);
συμμάχῳ δόρει: “en bevæbnet allieret” (Aisch. *Eu.* 773);
καὶ τὸ δόρυ καὶ τὸ κηρύκειον πέμπειν: “at erklære krig og tilbyde fred”
(Plb. 4.52.4).

Man ser her, at spyddet meget tidligt har opnået en central position, idet denne terminologi går helt tilbage til Homer. Som van Wees har sagt, er spyddet det vigtigste våben for de homeriske helte.⁷³ Så i modsætning til nyere tid, hvor sværdet har været det fortrukne nærkampsvåben og stadig har en plads i officielle paradefunktioner for militærets officerer, overtog spyddet helt denne funktion i græsk krigsførelse.

Efter at sværdet forsvinder i kunsten omkring 650 f.v.t. fortsætter spyddet altså med at blive afbildet på vaserne. Den situation, i hvilken man for det meste ser civile afbildet med spyd, er som såkaldte ‘tilskuere’, en fast betegnelse inden for vasemaleriforskningen, som en forfatter som Mark Stansbury-O’Donnell bruger en del plads på i sin bog *Vase Painting, Gender, and Social Identity in Archaic Athens* (2006). Problemet, for mig at se, er hans analyse af tilskuerne. Han kritiserer specifikt van Wees’ analyse og støtter sig til Barringer, der siger: “[C]ertainly, the vase paintings are not scrupulous records of real life either and are, instead, selective constructs of a culture’s ideas about itself.”⁷⁴ En sådan analyse er tyde-

73. Van Wees (1994) 133.

ligvis inspireret af diskursteorien, dvs. at analysen lægger vægten på, hvordan verden bliver konstrueret af bestemte samfundsgruppers handlinger og ytringer, der udspringer af deres mere eller mindre bevidste opfattelse af virkeligheden. I sin mest ekstreme form levner diskursanalysen ikke nogen plads for at rekonstruere *wie es eigentlich gewesen*: Der eksisterer kun diskurser, der fortæller om individets eller hele samfundets syn på verden og sig selv.

Foucault, der i høj grad er ophavsmanden til denne filosofiske position, bevægede sig selv væk fra diskursanalyserne, da han hen imod slutningen af sit liv skrev *L'usage des plaisirs*, (1984) (*Brugen af nydelserne*) og *Le Souci de soi*, (1984) (*Omsorgen for sig selv*).⁷⁵ Det betyder selvfølgelig ikke, at diskursanalysen ikke er et nyttigt værktøj, og at den ikke har bidraget med en ny måde at betragte kilderne på, men det er heller ikke særlig konstruktivt fuldstændigt at afvise kildernes overensstemmelse med virkeligheden. Det er meget mere frugtbart at se forholdet mellem dem som en art dialektik, hvor nye fænomener bliver inkorporeret i gamle diskurser, hvorefter de nye fænomener selv bliver formet efter denne diskurs. Ellers ville det kunne føre til, at man forestillede sig en vasemaler bevidst vælge at male en person med en kappe og et spyd uden nogensinde at have set nogen af delene, udelukkende fordi han mente at diskursen 'adelsmand, der viser sig selv frem afslappet med overskud og udstrålende en kriger- og jægermentalitet' krævede en kappe og et spyd.

Et argument mod dette kunne være, at hvis grækerne kunne forestille sig griffer, gorgoner og andre fabeldyr, kunne de vel også fantasere sig til en mand med en kappe og et spyd. Men filosofen Hume mente ikke, der fandtes noget overnaturligt i verden, eftersom han påviste, at alt det mennesket kunne fantasere sig til i tankerne, blot skyldtes en evne til at sammensætte, omflytte, forøge eller formindske de ting, vores sanser erfarer; for som han skriver: "When we think of a golden mountain, we only join two consistent ideas, gold, and mountain, with which we were formerly acquainted."⁷⁶ Den betragtning gælder også for manden med kappen og spyddet. For lige så lidt som en græsk maler ville have kunne male

74. Barringer (2002) 118.

75. Foucault (2004) 17-18.

76. Hume (2000) 14.

en grif uden at have set en løve og en ørn, lige så lidt ville en maler kunne afbilde en mand med en kappe og et spyd uden at have set dem i virkeligheden.

Derfor bør vi efter min mening acceptere, at når Heidelbergmaleren afbilder mænd med eller uden skæg, iført kapper og holdende spyd, er det fordi han har set dem i virkeligheden. Om de er stærkt idealiserede, er ikke så relevant for denne artikel. De indgår tydeligvis i en længere tradition for at afbilde mænd bevæbnet og afspejler de materielle forhold. Det har heller ikke været meningen med konstruktivismen, at man fuldstændigt skulle holde op med at afkode problematiske kilder for materielle forhold.

9. Køllebærere

De få skriftlige kilder, der beretter om aristokratiets bevæbning, giver til gengæld et lidt broget billede af den, for omkring år 600 f.v.t. hører vi om episoder, hvor aristokrater i Mytilene bevæbnet med *køller* (*κορύναι*) drog gennem gaderne og tævede uskyldige.⁷⁷ Det passer også med hvad vi ved om Peisistratos' første statskup i året 561 f.v.t.

ὁ δὲ δῆμος ὁ τῶν Ἀθηναίων ἐξαπατηθεὶς ἔδωκέ οἱ τῶν ἀστῶν καταλέξας ἄνδρας τούτους οἱ δορυφόροι μὲν οὐκ ἐγένοντο Πεισιστράτου, κορυνηφόροι δέ. ξύλων γὰρ κορύνας ἔχοντες εἶποντό οἱ ὄπισθε.⁷⁸

Van Wees mener, at det ikke kan have været normen at bære spyd, når valget af våben her er køller.⁷⁹ Men for mig at se udtrykker Herodot netop, at det har været en undtagelse eller nyskabelse, at man gik over til at have livvagter bevæbnet med køller og ikke med spyd. For som teksten siger: οἱ δορυφόροι μὲν οὐκ ἐγένοντο Πεισιστράτου, κορυνηφόροι δέ, og her lægges vægten på, at de netop *ikke* var *δορυφόροι*, ved parataktisk at sætte *δορυφόροι* før *κορυνηφόροι* og forbinde de to størrelser med det antitetiske konjunktionspar *μὲν* og *δέ*. Det kunne tyde på, at

77. Arist. *Pol.* 1311b26-28.

78. Hdt. 1.59: Det athenske folk, der således var blevet bedraget, gav ham [sc. Peisistratos] en gruppe af mænd, udvalgt fra byen. De mænd var ikke lansebærere for Peisistratos, men køllebærere, for de bar køller af træ, hvorhen de fulgte ham. Jvf. Arist. *Ath. Pol.* 14.1; Plut. *Solon* 30.

79. Van Wees (1998) 56.

tyrannernes livvagter før Peisistratos var lansemænd, og LSJ anfører da også s.v. *δορυφόρος* 2: “esp. one of the body-guard of kings and tyrants, *Hdt.1.59, etc.*” Endvidere fortælles det, at Periander af Korinth var den første, der benyttede sig af *δορυφόροι*, hvilket må betyde *som livvagter* (Aristoteles fr. 516, Rose). Platon anså også spydbærere for det instrument, med hvilket tyrannerne plejede at overtage magten.⁸⁰ Af andre tyranner, der havde vagter (*φυλακῆ*), nævner Aristoteles Theagenes af Megara og Dionysos den ældre, men han fortæller desværre ikke, hvad de var bevæbnet med.⁸¹

Den udvikling, vi er vidne til ved Peisistratos' magtovertagelse, kan altså også ses som et led i den civiliserende proces fra en mere voldelig og direkte magtudøvelse til en mere civiliseret; i hvert fald i den forstand, at spyddet er skabt til at dræbe, og derved bliver tyrannens håndhævelse af justits per automatik med dødelig udgang, hvilket kan ses som et tegn på en mere rå samfundsform, hvor magt beror på fysisk magtanvendelse. At Peisistratos i stedet får overdraget en styrke bestående af køllebærere, kan til dels ses som et udtryk for en sikkerhedsforanstaltning fra det athenske folks side (de ville lettere kunne overvinde ham, hvis det skulle blive nødvendigt), men det kan også ses som udtryk for en udvikling hen imod en mere civiliseret justitsform. Herodot kommenterer dog hændelsen ved at fortælle, hvordan Peisistratos med det samme indtog Akropolis, så det på den måde ser ud til at have været den eneste funktion, køllebærere fik. Men mod denne hypotese taler, at Kylon, der havde bedre bevæbnede livvagter end Peisistratos, ikke havde held med sit kupforsøg,⁸² og McGlew er da også af den mening, at man bør betragte Peisistratos' køllebærere mere som en politistyrke end som en militærstyrke. I den forbindelse skriver han om køllen: “It has its place rather in situations where the intention is to correct and reform, to hurt without necessarily inflicting permanent harm.”⁸³ Det lader altså til, at Peisistratos allerede på daværende tidspunkt gik bort fra voldelig justits og selvforsvar og over til en mere blød justits, foranstaltet ved at *demos* overdrog ham en livvagt af køllebærere. Her er en sammenligning med de romerske liktorer interessant.

80. *Rep.* 566b.

81. Arist. *Rhet.* 1357b.

82. For Kylons kupforsøg, se Thuk. 1.126.

83. McGlew (1993) 76.

Liktorerne bar som bekendt et bundt stokke omkring en økse. Stokkene var efter sigende til afstraffelse af civile inden for og øksen til dødsstraf uden for Roms mure. Til forskel herfra tyder det altså på, at man i Athen under Peisistratos' herredømme gik helt over til den civile og ikke dræbende form for beskyttelse af tyrannen, og, hvad mere vigtigt var, at livvagten muligvis fik en ny rolle som en slags ordenhåndhævere, der kunne straffe og korrigere medborgere ved hjælp af deres køller.

Et andet interessant aspekt ved Peisistratos' magtovertagelse, og de andre tyranners med for den sags skyld, er, at man meget vel kan anskue overgangen fra et aristokratisk styre til et tyranni som en monopolisering af magten. En gammel antagelse om, at tyrannen kom til magten ved at støtte sig til hoplitklassen mod aristokratiet, synes ikke længere at være særlig udbredt.⁸⁴ Det er også svært at sige helt præcist, hvordan samfundet blev styret i de enkelte bystater før tyrannernes tid, men det må være givet, at magten blev mere centraliseret ved deres magtovertagelse. Det skyldtes tyranniets indgroede fjendskab mod den tidligere herskende klasse, aristokraterne, som Aristoteles opsummerer således:

ἐκ δημοκρατίας δὲ τὸ πολεμεῖν τοῖς γνωρίμοις καὶ διαφθείρειν λάθρα καὶ φανερώς καὶ φυγαδεύειν ὡς ἀντιτέχνους καὶ πρὸς τὴν ἀρχὴν ἐμποδίου. ἐκ γὰρ τούτων συμβαίνει γίνεσθαι καὶ τὰς ἐπιβουλὰς, τῶν μὲν ἄρχειν αὐτῶν βουλομένων, τῶν δὲ μὴ δουλεύειν. ὅθεν καὶ τὸ Περιάνδρου πρὸς Θρασύβουλον συμβούλευμά ἐστιν, ἡ τῶν ὑπερέχοντων σταχύων κόλουσις, ὡς δέον αἰεὶ τοὺς ὑπερέχοντας τῶν πολιτῶν ἀναιρεῖν.⁸⁵

10. Royal- og monopol-mekanismen

Tyrannen sikrer altså sin magt ved at sørge for, at han er den eneste, der kan udøve den. I Peisistratos' tilfælde fortæller Herodot da også, at Peisistratos endda bortviste *sønnerne* af hans politiske modstandere, der selv var flygtet.⁸⁶ Når magtmonopoliseringen således for alvor slår igennem i staten, igangsættes den proces,

84. Raaflaub (1997a) 56 *pace* Andrewes (1956) 36-38.

85. Arist. *Pol.* 1311a14-21: Ligesom demokratiet, fører (tyranniet) krig imod de adelige. Det dræber dem, både hemmeligt og åbenlyst, og driver dem på flugt, for at være konkurrenter og forhindringer for dets magt. For udover de ting, udspringer der også sammensværgelser fra de adelige, da de selv ønsker at herske, og ikke at være slaver. Det er også på baggrund af dette, at Perianders råd til Thrasybolos skal ses; det om afhugningen af de højtragende kornaks: At det altid er nødvendigt at tilintetgøre de fremragende blandt borgerne.

86. Hdt. 1.64.

Elias ser som den anden væsentlige faktor i civiliseringsprocessen udover den føromtalte royale mekanisme, nemlig monopol-mekanismen. Hvor den royale mekanisme relaterer til aristokraternes indbyrdes magtkampe, relaterer monopol-mekanismen til den overordnede magtkoncentration i hænderne på en enkelt person eller gruppe. Ifølge Elias arbejder monopol-mekanismen helt automatisk ved, at den fungerer som den eksterne magt, der forhindrer, at mindre enheder, der ved interdependens er knyttet sammen til en større social enhed, splittes af interne kampe, der kunne føre til, at enkelte gik af med sejren. Færre vil således komme i besiddelse af flere muligheder, og flere vil udelukkes fra konkurrencen og blive direkte eller indirekte afhængige af et stadigt svindende antal sejrherre, og det monopol kan senere overgå til en større social gruppe. Det, der er relevant for os her, er, at Elias, udover skatteopkrævningen, beskriver monopol-mekanismens vigtigste virkning som *monopoliseringen af vold*. Monopol-processen begynder altså med, at en hel klasse kontrollerer uorganiserede monopolmuligheder, og at deres fordeling afgøres i fri konkurrence og med voldelige midler. Dernæst bliver mulighederne mere og mere centralt organiseret og kommer uden for den enkelte klasses rækkevidde. Gevinsten fra omtalte monopolmuligheder bliver ligeledes fordelt med hensyn til de indbyrdes interdependenser mellem klasserne, og bliver ikke styret med henblik på en enkelt person eller klasses interesser. På den måde er der ikke længere levnet nogen plads i samfundet til en hel klasses eller individs voldelige kamp.⁸⁷

Det sidste trin, Elias beskriver, er vi i vores historiske gennemgang endnu ikke nået til, da det kræver, at folket i højere grad får del i magten. Men overgangen fra en mere løs monopolisering, som Elias også blot kalder monopolmuligheder, til en decideret monopolisering af volden har en tydelig parallel i arkaisk tid med tyranneres magtovertagelse. Tyrannerne kom selv fra aristokratiets rækker.⁸⁸ Det er også tydeligt, at deres egen magtovertagelse skete i skarp konkurrence med andre aristokrater, hvilket fx Alkaios vidner om. Under denne monopolisering af magten lå en monopolisering af volden. Fra at alle aristokrater frit kunne kæmpe om indflydelse og ressourcer, blev denne mulighed mere og mere indskrænket,

87. Elias (1994) 268-77.

88. Arist. *Pol.* 1310b; jvf. Murray (1993) 138-39.

således, at hvor det først kun var lederne af de store familier, der tog del i kampen, var det i Athens tilfælde til sidst kun en enkelt aristokrat, Peisistratos, der besad voldsmonopolet, og, som Aristoteles siger, gjorde en tyrant normalt alt for at begrænse de andre aristokraters magtudøvelse. Men selv da Peisistratos skulle overtage magten, var det ved køllers og ikke spyds hjælp. Samfundet må altså allerede da have udviklet en større tilbageholdenhed i forhold til voldsudøvelsen, en tilbageholdenhed, der i høj grad skyldtes den royale mekanisme, der ændrede aristokraternes adfærd over for hinanden fra en mere voldelig, konkurrerende form til en mere høvisk. Tendensen blev yderligere forstærket ved monopol-mekanismen, der fratog flere og flere aristokrater enhver mulighed for at vinde magt og ressourcer, efter først at være blevet afhængige af en gruppe stadigt færre og stadigt mægtigere ledere.

Selv om der er mange forskelle mellem på den ene side den periode og det geografiske område, Elias beskriver, nemlig Europa fra middelalderen og frem til i dag, på den ene side og det arkaiske Grækenland på den anden, synes den royale mekanisme og monopol-mekanisme alligevel at kunne overføres ganske elegant til antikkens Grækenland. Modellen ser ud til at kunne forklare, hvorfor aristokratiet i stedse mindre grad gik med våben, samtidig med at de anlagde en mere luksuriøs livsstil. Denne livsstil bliver hos Elias forbundet med hofkulturen, men hos grækerne kan man ligeså vel kalde den for symposiekulturen. Hvor hoffet hos Elias er rummet, hvor aristokratiet omlægger sine vaner fra det krigeriske til det civiliserede, udgør symposiet i Grækenland det samme rum.

11. Fra spyd til stav

Spyddets rolle i ikonografien varierer fra omkring 650 til 500 f.v.t.⁸⁹ Der er stor forskel på mængden af afbildninger fra vasemaler til vasemaler. Hos nogle malere såsom Heidelbergmaleren, Amasismaleren og Affekteren (også kaldet Den affekterede maler) er der masser af spydbærere. Men omkring slutningen af det 6 årh. begynder vasemalerne dog at afbilde færre og færre. Van Wees påviser, at der optræder en stor mængde lansebærere i den tidlige og mellemste del af Affekte-

89. Jvf. van Wees (1998) 57.

rens produktion (560-30), hvorimod der stort set ingen er fra hans sidste fase (530-15). Derudover optræder 9 ud af 10 personer med spyd hos Affekteren på vaser mellem 550 og 530, men mellem 530 og 520 er 9 ud af 10 tomhændede. På dette grundlag konkluderer van Wees forsigtigt, at spyddet mistede sin selvfølgeligelige plads som en del af mændenes beklædning fra omkring år 530 f.v.t. for at forsvinde helt en generation senere.⁹⁰ Der var altså sket et skred fra, at mændene anså det for passende at gå rundt bevæbnet med et spyd som del af deres civile dragt, kappen (*ιμάτιον*), til at man nu ser dem enten som fuldt bevæbnede krigere, hoplitter, eller som civile uden andet end deres kappe, men stadig med en stav.

Staven kan ses som det sidste trin på vej væk fra bevæbningen, for en stav er mere end bare et instrument til at støtte sig på. Som Veblen viste, fungerer den også som et redskab til at signalere brugerens afstandstagen fra fysisk arbejde, altså som en fremvisning af *conspicuous leisure*. Samtidig har den også en tilknytning til sportsverdenen og indgår i en typisk jagt- og sportsbeklædning, og har på den måde i høj grad en aktiv og krigerisk signalværdi, snarere end en svagelig.⁹¹ Udover at spyddet tidligere i det 6. årh. var blevet brugt i den civile påklædning til at vise et tilhørsforhold til krigerstanden, var det også det typiske jagtvåben og illustrerede derved også bærerens engagement i jagt, en typisk overklassebeskæftigelse,⁹² men fra 520 ser det ud til, at spyddet blev erstattet af staven.

Staven kan på den måde ses som det sidste trin på vejen til en fuldstændig afvæbning. Den er på en måde en amputering af den sidste voldsprægede del af beklædningen. Fra at have gået med sværd og derefter spyd, var adelen nu blevet civiliseret i en sådan grad, at den havde sublimeret sine våben til blot at være et symbol. Staven som et maskulint og potent symbol bliver dog båret et stykke tid endnu, og man ser staven i mange scener, der afbilder aristokratiets fritidsinteresser, såsom diskussioner og kurtisering af drenge. I disse afbildninger bruger personerne ofte staven til at støtte sig til. Det gør at deres krop i endnu højere grad virker immobil, og når aristokraterne samtidig afbildes, mens de ser på sport, giver det i høj grad indtryk af en afslappethed og en overlegenhed, opnået

90. Van Wees (1998) 58 med n. 64.

91. Veblen (1899) 162.

92. Barringer (2002) 21.

igennem en total *leisure*.⁹³ Årsagen til overgangen fra spyd til stav, vil jeg mene, fremgår klart af det foregående afsnit om monopoliseringen af voldsmidlerne. Denne periode ligger for Athens vedkommende inden for Peisistratidernes herredømme. Og selv om de ikke lovgav specifikt imod våbenbesiddelse, har deres magtposition begrænset aristokraternes fysiske udfoldelse, sådan som bl.a. de to ovenstående citater fra Herodot og Aristoteles vidner om. Thukydid fortæller følgende om Peisistratiderne:

τὰ δὲ ἄλλα αὐτῇ ἡ πόλις τοῖς πρὶν κειμένοις νόμοις ἐχρῆτο, πλὴν καθ' ὅσον αἰεὶ τινα ἐπεμέλοντο σφῶν αὐτῶν ἐν ταῖς ἀρχαῖς εἶναι.⁹⁴

Det er altså tydeligt at se, hvordan volden eller i hvert fald magten blev monopoliseret under Peisistratiderne. En anden interessant ting er, at byen gør brug af de eksisterende love. Det der hentydes til, må være Solons love, og blandt de få ting vi kan sige om dem er, at en af intentionerne var at hjælpe bønderne mod overklassen.⁹⁵ Peisistratos har altså fulgt op på denne strategi, og Thukydid skriver da også lige før det foregående citat “at han i sin magtudøvelse ikke var forhadet hos de brede lag” (οὐδὲ γὰρ τὴν ἄλλην ἀρχὴν ἐπαχθῆς ἦν ἐς τοὺς πολλούς). Det svarer også til, hvad man ved om Pittakos, der heller ikke blev landsforvist, efter at han havde givet magten fra sig.⁹⁶ I det hele taget lader det til, at tyrannernes begrænsning af aristokratiets voldelige livsstil har passet folket ganske godt. Omkring år 600 hører vi, at de aristokratiske *Penthelidai* havde for vane at gå rundt i Mytilenes gader og tæve folk med køller (*κορούναι*).⁹⁷ Når man tænker på, at aristokraten Alkaios ofte digter om at drikke sig fuld, og at han samtidig ser beundrende på rum fyldt med våben, kan der næppe være tvivl om, at Pittakos' lov om, at forbrydelser begået i fuldskab skal straffes dobbelt, må være rettet mod aristokraterne.⁹⁸

93. Van Wees (1998) 59-61.

94. Thuk. 6.54: Derudover gjorde byen selv fuld brug af de eksisterende love, med den store undtagelse, at de altid sørgede for, at en af deres egne var ved magten. Jvf. også Arist. *Ath. Pol.* 18 om Hipparchos' og Hippias' magt: ἦσαν κύριοι τῶν πραγμάτων διὰ τὰ ἀξιώματα.

95. Jvf. Murray (1993) 188-200.

96. Diog. Laer. 75.2-3.

97. Arist. *Ath. Pol.* 1311b26-8.

98. Alkaios om vin: L-P fr. 38, 338, 332, 346, 347, 366; Alkaios om våben: L-P fr. 357; om Pittakos' lov: Arist. *Pol.* 1274b18-23; jvf. McGlew (1993) 95 n. 16.

Adelens mere fysiske udfoldelse var således ikke længere mulig i et komplekst samfund, hvor det var én mand, der sad inde med magten. Tyrannens magt var kun sikret, så længe han kunne udmanøvrere aristokraterne ved hjælp af folkets gunst, og det var især folket, aristokraternes magtudøvelse tidligere var gået ud over. Begrænsningen af adelens frihed udviklede sig derefter i en vekselvirkning mellem den afvæbnede adel og den regerende tyran. Jo mere deres indflydelse inden for byen blev begrænset, desto mere var de afhængige af tyrannen, og desto større effekt fik hans magtbud. Processen udløser ifølge Elias også den effekt, at den eksterne voldsmonopolisering internaliseres, således at folks selvkontrol bliver udviklet:

The monopolization of physical violence, the concentration of arms and armed troops under one authority, makes the use of violence more or less calculable, and forces unarmed people in the pacified social spaces to restrain their own violence through foresight or reflection; in other words it imposes on people a greater or lesser degree of self-control.⁹⁹

I den forbindelse er det også interessant, at netop indskrifterne på templet i Delfi, *γνώθι σεαυτόν* ("kend dig selv") og *μηδὲν ἄγαν* ("intet til overmål"), måske er fra denne tid og måske endda opsat af en af tyrannerne blandt De Syv Vise, hvis vi da tør stole på Diogenes Laertios.¹⁰⁰ Disse berømte maksimer kan altså muligvis ses i lyset af civilisationsprocessen. Den selvkontrol, som besøgende bliver pålagt, synes at være en nyskabelse i arkaisk tid. I sammenligning hermed er det sigende, at Achilles har brug for en ekstern kraft i form af Athene til at holde ham tilbage fra at angribe Agamemnon i *Iliadens* 1. sang. Den eksterne kontrol af impulserne blev altså nu erstattet af en internaliseret bremse i form af selvkontrol (*σωφροσύνη*), og selvkontrollen fremkom i kraft af en øget monopolisering af voldsmidlerne. Udover selvkontrollen fremgår det sætningen *μηδὲν ἄγαν*, at man også var blevet mere opmærksom på det civiliserede. Maksimens budskab minder i høj grad om det, som Elias benævner *civility*,¹⁰¹ og måske kan overgangen til en mere civiliseret selvforståelse inden for aristokratiet også anes i det skift, der indtræffer fra at helte bliver kaldt *καλός τε μέγας* ("smuk og stor")¹⁰² til at de bliver

99. Elias (1994) 373.

100. Pausanias 10.24.1; Diog. Laer. 1.39-41.

101. Elias (1994) 47-52.

102. Hom. *Il.* 21.108; *Od.* 9.513.

kaldt *καλός κάγαθός* ("smuk og god").¹⁰³ Det er et af de fænomener, der viser, hvordan kultur og dannelse spiller en stadig større rolle gennem arkaisk tid i forhold til aristokraternes selvbevidsthed, og i nær forbindelse hermed får adfærden og den rigtige opførsel en vigtigere rolle at spille.

En anden god kilde, der belyser den større sensitivitet over for våben, er en passage fra Herodot omhandlende tiden omkring 590 f.v.t.; her fortæller han, hvorfor de athenske kvinder blev pålagt at gå væk fra den doriske dragt og over til den ionisk-kariske efter et slag mod argeierne og aigineterne som en straf for, at de havde slået den eneste overlevende ihjel med deres lange kappenåle:

τὴν δὲ ἐσθήτα μετέβαλον αὐτέων ἐς τὴν Ἰάδα. ἐφόρεον γὰρ δὴ πρὸ τοῦ αἰ τῶν Ἀθηναίων γυναικες ἐσθήτα Δωρίδα, τῇ Κορινθίῃ παραπλησιωτάτην. μετέβαλον ὧν ἐς τὸν λίνεον κιθῶνα, ἵνα δὴ περόνησι μὴ χρέωνται. ἔστι δὲ ἀληθείᾳ λόγῳ χρεωμένοισι οὐκ ἴασι αὕτη ἢ ἐσθῆς τὸ παλαιὸν ἀλλὰ Κάειρα, ἐπεὶ ἢ γε Ἑλληνικῆ ἐσθῆς πᾶσα ἢ ἀρχαίη τῶν γυναικῶν ἢ αὐτὴ ἦν τὴν νῦν Δωρίδα καλέομεν. τοῖσι δὲ Ἀργείοισι καὶ τοῖσι Αἰγινήτησι καὶ πρὸς ταῦτα ἔτι τότε ποιῆσαι νόμον εἶναι παρὰ σφίσι ἐκατέροισι τὰς περόνας ἡμιολίας ποιέεσθαι τοῦ τότε κατεστρωτός μέτρον.¹⁰⁴

Den interessante oplysning i den citerede passage er, at årsagen til klædeskiftet svarer til en civilisering af kvinderne: Athenerne ændrede kvindernes klædedragt, for at de ikke skulle kunne bruge deres kappenåle som våben, og argiverne og aigineterne laver ligefrem en lov, der halverer længden af dem. Som så meget andet hos Herodot er det selvfølgelig ikke muligt at afgøre anekdotens historicitet, men den må siges at passe meget godt ind i resten af billedet. Man kan let forestille sig, at der oprindeligt har været en civilisering af kvindernes klædedragt på grund af den voksende sensitivitet over for våbenlignende klædegenstande, kombineret med et ønske om at forfine dragten ved at overtage den mere sofistikerede ioniske

103. F.eks. Hdt. 1.30.

104. Hdt. 5.86-88: Og de skiftede kvindernes tøj til det ioniske: For athenernes kvinder bar nemlig før den tid den doriske dragt, der er meget lig den korinthiske. De skiftede den altså til linnedchitonen, for at de aldrig skulle kunne bruge kappenålene. Hvis man dog skal holde sig til sandheden, er denne dragt i sin oprindelse ikke ionisk, men karisk, for kvindernes klædedragt var i gamle dage over hele Grækenland den, som vi i dag kalder for den doriske. Derudover blev der på grund af dette lavet en lov hos både argiverne og aigineterne om, at kappenålene skulle gøres halvt så lange som hidtil.

chiton. Udviklingen er så blevet tilskrevet en konkret historisk begivenhed, som i dette tilfælde er et uhyggeligt mord, i stedet for en mere abstrakt sociologisk forklaring. Det, der står tilbage, lader dog til at være en civilisering, og endda en civilisering af kvinderne.

En anden interessant kilde til civilisationsprocessen er den ændring i tonen, man muligvis kan spore i digternes holdning til emner som krig og sex. Hvis man sammenligner Archilochos' beskrivelser af sine egne krigsoplevelser fra midten af det 7. årh. og Tyrtaios' krigsformaning med Anakreons digte om vin og symposiets glæder, finder man en skarp kontrast. Man kan også inddrage Alkaios, der her indtager en mellemposition, idet han både har lovprisningerne af symposiets glæder og den umiddelbare skadefryd over tyrannen Myrsilos' død samt, og ikke mindst, beskrivelsen af et hjem fyldt med våben.¹⁰⁵ Netop det fænomen er yderst betydningsfuldt, da der er en klar udvikling fra, at Alkaios kan beskrive et hjem fyldt med våben, der synes at skulle have været brugt til at mobilisere en gruppe af tilhængere,¹⁰⁶ til at man blot to generationer senere hos Anakreon udelukkende hører om vin og kærlighed. Man kan selvfølgelig indvende, at allerede Archilochos synger om vinen i digtet om, hvordan hans spyd skaffer ham hans ismariske vin, som han drikker, mens han støtter sig til spyddet.¹⁰⁷ Men det er ikke bare emnet vin, der angiver graden af dannelse, tværtimod bestyrker det pointen, at han netop "vinder sin vin ved sit *spyd*" og "læner sig til sit *spyd*". Denne martialske stil er til gengæld helt forsvundet, når vi når frem til Anakreon, der skriver:

οὐ φιλέω > ὃς κρητῆρι παρὰ πλέει οἰνοποτάζων
νείκεα καὶ πόλεμον δακρυόεντα λέγει,
ἀλλ' ὅστις Μουσέων τε καὶ ἀγλαὰ δῶρ' Ἀφροδίτης
συμμίσγων ἐρατῆς μνήσκειται εὐφροσύνης.¹⁰⁸

105. Om Myrsilos, L-P fr. 332; om våben: L-P fr. 357.

106. Jvf. van Wees (1998) 363-65.

107. Archil. fr. 2 (West).

108. Anac. fr. 2 (West): Jeg er ikke ven af ham, der taler om tårevædet strid og krig, mens han ligger ved det fulde blandingskar og drikker. Men det er jeg af ham, der mens han blander musernes strålende gaver med Afrodites, er sig bevidst om den skønne fest.

12. *Demos'* imitation af aristokratiet

Den nye aristokratiske livsstil, som bl.a. Alkaios repræsenterede, spredte sig med tiden længere ud i samfundet. Et godt eksempel herpå finder vi, når vi når frem til Aristofanes og hans komedie *Hvepsene*, hvori der er en scene, hvor Aristofanes fremstiller kultursammenstødet mellem den bondske Filokleon og hans unge, smarte søn Bdelykleon, da de skal til at tage til et symposion. Først kommer beskrivelsen af, hvordan man skal klæde og opføre sig til symposiet: Bdelykleon fokuserer først på tøjet, og han får sin gamle far til at tage en klædeagtig kappe på (*χλαῖναν τριβωνικῶς*: 1132); dernæst får han ham til at tage en slags tyk perserkappe på, en *Περσίς* eller en *καυνάκης*; så får han nogle spartanske tøfler på; og så skal han lære at gå på en rigmandsagtig og snobbet måde (*πλουσίως ὡδὶ προβὰς τρυφερόν τι διασαλακῶνισον*: 1135-37). Efter påklædningen kommer de til, hvordan man bør tale under symposiet. Filokleon fyrer småsjofle vittigheder af, mens Bdelykleon opfordrer ham til at tale om ting, der har med mennesker at gøre, såsom driften af husstanden (*τῶν ἀνθρωπίνων, κατ' οἰκίαν*: 1179-80), eller om hæderfulde politiske tillidshverv (*μεγαλοπρεπεῖς, ὡς ξυνεθεώρεις Ἄνδροκλεῖ καὶ Κλεισθένει*: 1187-8). Til sidst foreslår Bdelykleon, at Filokleon skal snakke om sport, og det vel at mærke på en indforstået kenderfacon (1190-93). Bdelykleon prøver at få Filokleon til at fortælle om alle de mandige bedrifter, han udførte i sin ungdom, men uden meget held (1197-1207). Bdelykleon er nu kommet til at skulle forklare Filokleon, hvordan man bør agere og opføre sig under symposiet. Han skal lære at ligge elegant (*εὐσχημόνως*) og opføre sig symposieagtigt og socialt (*ξυμποτικὸς καὶ ξυνουσιαστικὸς*), og måden man gør det på, beskrives således:

*τὰ γόνατ' ἔκτεινε καὶ γυμναστικῶς
ὑγρὸν χύτλασον σεαυτὸν ἐν τοῖς στρώμασι.
ἔπειτ' ἐπαίνεσόν τι τῶν χαλκωμάτων,
ὀροφῆν θέασαι, κρεκάδι' ἀλλῆς θαύμασον.
ὔδωρ κατὰ χειρός. τὰς τραπέζας ἐσφέρειν.*

δειπνοῦμεν. ἀποενίμμεθ'. ἤδη σπένδομεν.¹⁰⁹

Især beskrivelsen af adfærden er interessant i forhold til den overordnede teori om civilisationsprocessen. For i Bdelykleons beskrivelse af, hvordan man bør opføre sig til et symposion, i kontrast til Filokleons bondskhed, ser man tydeligt, hvordan aristokratiet fuldstændigt har omlagt deres livsstil fra det krigeriske og ligefremme, til en forfinet og kultiveret adfærd. Det mest iøjnefaldende ved denne adfærd er det hensyn, man tager til andres følelser: Bdelykleon prøver hele tiden at få sin gamle og bondske far til at opføre sig pænt, for at han ikke skal vække anstød. Her duer småsjofle vittigheder ikke, og som man får at se i det følgende efter korets *stasimon* (1265-91), bryder Filokleon da også med alle symposiets konventioner og opfører sig helt vanvittigt (1326ff). Den måde, man altså bør opføre sig på, bliver til gengæld beskrevet ned i små detaljer, som τὰ γόνατ' ἔκτεινε καὶ γυμναστικῶς | ὑγρὸν χύτλασον σεαυτὸν ἐν τοῖς στρώμασιν.

Det er selvfølgelig nok noget overdrevet, og Aristofanes sætter på genial vis kultursammenstødet på spidsen, men parodien må ramme noget for at være sjov, og det peger på en anden interessant pointe, nemlig at kendskabet til overklassens vaner i høj grad må have været udbredt i den brede befolkning, og at deres vaner på Aristofanes' tid i det demokratiske Athen var diffunderet ud til en større del af befolkningen. Men hvor meget kan man lægge i disse vaner? En god parallel er her Elias' beskrivelse af de forskellige manualer for god opførelse, der blev udviklet fra renæssancen og fremefter, og i hvilke det meget specifikt gennemgås, hvordan man bør spise, drikke og, især, hvad man ikke bør gøre, såsom at pille næse eller spise med kniven. Disse håndbøger i etikette har for Elias været den bedste kilde til hans studie af civilisationsprocessen. Der er altså en tydelig parallel her mellem hoffernes udvikling af en forfinet etikette fra renæssancen og de græske aristokraters udvikling af en tilsvarende etikette for god opførelse ved symposierne.

109. 1212-17: Stræk benene ud og lad dig smidigt flyde ned i madrasserne. Begynd dernæst med at rose en af bronzevaserne, betragt loftet, lad dig slå med forundring over rummets vægtæpper. Vores hænder bliver skyllet med vand, bordene bliver bragt frem. Vi spiser, og efter at vi har vasket hænderne, udgyder vi drikofferet.

Håndbøger i etikette giver således et klart vidnesbyrd om, hvordan de menneskelige drifter udvikler sig og bliver mere og mere internaliseret,¹¹⁰ og æstetiseringen af adfærden gælder alle aspekter af menneskets instinkter og altså også de mere voldelige, som bevæbningen hører ind under.

13. Inspiration fra Orienten

Sidst vi omtalte udviklingen inden for våbenbesiddelse, var vi nået ned i slutningen af det 6. årh., og vi var nået til staven.¹¹¹ Et er det dog at konstatere, at grækerne nu gik med stav, et andet er spørgsmålet om, hvorvidt den anvendtes til mere eller mindre krigeriske formål. Van Wees mener, at man kan se en udvikling fra at staven bliver brugt som en form for substitut for spyddet, til at den (som Veblen noterede) havde en mere *leisure*-betonet funktion, forstået på den måde, at man ved at læne sig op ad en stav viser, at man er optaget af andre ting end fx at arbejde. Den udvikling kan spores i vasemalerierne fra 550 f.v.t. med Heidelbergmaleren som den første og hans Siana-kop, hvor såkaldte tilskuere betragter en brydekamp, mens de læner sig op ad deres stave.¹¹² I det billede virker afbildningen af stavbærerne lidt akavet, men når man kommer frem til 520 f.v.t., er motivet blevet almindeligt, og det bliver nu også fremstillet mere elegant. Nu er det kun det ene ben, der bærer vægten, mens det andet er bøjet bagud, så foden kun næsten rører jorden eller hænger over den. Staven er altså blevet et tydeligt symbol for overklassen, og den fungerer nu som et middel til at fremvise den største grad af *leisure*: en afslappet person, der ser på sport.

Men staven er ikke engang topmålet af *leisure*, for i en periode på ca. 30 år fra 505 til 470 ser man mænd gå med en parasol af en art. En parasol har ingen lighed med et våben, og den kan kun signalere en fuldstændig grad af optagethed af alt andet end fysisk aktivitet, en luksus, der også i høj grad hænger sammen med resten af bærerens livsstil.¹¹³ Parasollen indgik da også som en 'beklædningsgen-

110. Jvf. Elias (1994) 51-52.

111. Pp. 28-29.

112. Van Wees (1998) 58-61.

113. Van Wees (1998) 61-62.

stand' på et tidspunkt, hvor man ser aristokratiet i dets allermest iøjefaldende mundering, der var et modefænomen, der var overtaget fra perserne eller snarere lyderne. Som Kurke siger det, bestod denne karakteristiske stil af dyre flagrende rober, langt og udsmykket hår, guld, smykker, parfume, vin, sang og en general emfase på alt sensuelt.¹¹⁴ Det kan man også se af passagen fra *Hvepsene*, hvor kappen specifikt bliver kaldt en Περσίς.

Årsagen til denne tydelige efterligning af lyderne ved ἀβροσύνη (pragt) bliver af Neer givet som en form for politisk modemanifestation: Ved at efterligne orientens mode, kunne adelen fremvise sig selv som en anden Gyges eller Kroisos. Moden var især velegnet til symposiet, hvor rollerne i forvejen var til en form for forhandling, og hvor begrebet ποικίλον ἦθος (farverig karakter) ifølge Neer var centralt. Det skal forstås på den måde, at symposiet var en form for teater, hvor man kunne forme sin karakter og væremåde ved at tilpasse den til de andre tilstedeværende og omstændighederne.¹¹⁵ Dette giver en interessant vinkel på spørgsmålet om bevæbning, nemlig at adelen må have taget en del af den orientalske levevis til sig i samme omfang, som de mistede deres egen autonome magt. For som jeg har været inde på,¹¹⁶ viser Elias, at det er et tydeligt symptom på den såkaldte royale mekanisme, når adelen i deres indbyrdes kontakt med hinanden må opgive deres mere eksplicite og krigeriske adfærd til fordel for en mere raffineret, kultiveret og civiliseret adfærd – især når denne, som her, er inspireret af et fyrstehof. Selv om den græske adel ikke færdedes ved Kroisos' hof, lader det dog til, at de overtog meget af det, man umiddelbart forbinder med hofceremoniers pragt. Neer peger også på, at det er påfaldende, at hovedparten af de såkaldte anakreontiske vaser med al deres lydiske luksus blev produceret i perioden under Peisistratiderne og Kleisthenes' demokrati, et tidspunkt, hvor aristokratiet stod svagt politisk. Det tyder på, at vasemalerierne med deres effekt var beregnet på at kompensere for tabet af politisk indflydelse,¹¹⁷ og det aspekt har Herodot også øje for i sin beskrivelse af Kroisos' samtale med Kyros om, hvordan Kyros lettest kunne undertvinge lyderne. For her råder Kroisos Kyros på følgende måde:

114. Kurke (1992) 96.; jvf. Neer (2002) 19.

115. Neer (2002) 14-27.

116. Pp. 26-28.

117. Neer (2002) 22.

ἄπειπε μὲν σφι πέμψας ὄπλα ἀρήια μὴ ἐκτῆσθαι, κέλευε δὲ σφέας κιθῶνάς τε ὑποδύνειν τοῖσι εἵμασι καὶ κοθόρνους ὑποδέεσθαι, πρόειπε δ' αὐτοῖσι κιθαρίζειν τε καὶ ψάλλειν καὶ καπηλεύειν παιδεύειν τοὺς παῖδας. καὶ ταχέως σφέας ὧ βασιλεῦ γυναικάς ἀντ' ἀνδρῶν ὄψαι γεγονότας, ὥστε οὐδὲν δεινοὶ τοι ἔσονται μὴ ἀποστέωσι.¹¹⁸

At det var græsk opfattelse, at en udvikling mod en mere luksuriøs livsstil virker svækkende, viser sig særlig tydeligt, når man f.eks. ser, hvordan Aischylos i *Perserne* bruger kompositte adjektiver dannet med ἄβρός ("yndefuld") som base fem gange om lyderne-perserne.¹¹⁹ Det giver en ret klar forbindelse mellem orientalsk luksus på den ene side og svaghed i form af persernes tragiske nederlag og skæbne på den anden side. Og når Agamemnon i den berømte tæppescene i Aischylos' *Agamemnon* byder Klytaimnestra: "Forkæl mig ikke på en kvindes måde" (μὴ γυναικὸς ἐν τρόποις ἐμέ ἄβρυνε),¹²⁰ afslører det den østlige luksus som svag og kvindelig. Herodot giver yderligere to beskrivelser af den østlige dekadence, og de beskriver begge, hvordan perserne var stærke, før de lærte luksus (ἄβρός) at kende. I den ene passage konstaterer Herodot det selv: Πέρσησι γάρ, πρὶν Λυδοῦς καταστρέψασθαι, ἦν οὔτε ἄβρον οὔτε ἀγαθὸν οὐδέν,¹²¹ og i det andet illustrerer han det vha. en anekdote fra perserrigets tidlige historie, om hvorfor Kyros afviste at tage bedre jord til perserne fra de folk, de besejrede, for at de ikke skulle blive blødsødne af det.¹²² En god kilde til, hvordan denne lydiske/ioniske ἄβρότης manifesterede sig i Athen, er igen Thukydids beskrivelse fra 1. bog:

οἱ πρῆσβύτεροι αὐτοῖς τῶν εὐδαιμόνων διὰ τὸ ἀβροδίατον οὐ πολλὸς χρόνος ἐπειδὴ χιτῶνάς τε λινοῦς ἐπάσαντο φοροῦντες καὶ χρυσῶν τεττίγων ἐνέρσει κρωβύλον ἀναδούμενοι τῶν ἐν τῇ κεφαλῇ τριχῶν.¹²³

118. Hdt. 1.155: Bring bud og meddel dem, at de ikke må bære krigsvåben, og befal dem, at bære chitoner under deres kapper og støvler på fødderne. Meddel dem, at de skal undervise deres børn i at spille på både chitar og lyre, og, at de skal lære dem at drive handel. Og hurtigt vil du, konge, få at se, at de bliver til kvinder i stedet for mænd, og således vil de ikke være dristige nok til at gøre oprør. Jvf Kurke (1992) 102.

119. l. 41: ἀβροδιαίτων; 135: ἀβροπενθείς; 541: ἀβρόγοοι; 543: ἀβροχίτωνας; 1073: ἀβροβάται.

120. 918-19.

121. Hdt. 1.71.19-20: "Før lyderne blev besejret, kendte perserne hverken til luksus eller noget andet godt."

122. Hdt. 9.122.

123. Det er heller ikke lang tid siden, at den ældre generation af aristokrater dér stoppede med, hvad den orientaliserende livsstil havde medført, at bære chitoner af linned og at binde håret op i en knude ved at fæstne det med guldgræshopper. Jvf. p. 6 ovenfor.

Her er konsekvensen af τὸ ἀβροδίαιτον (feminiseringen), at ældre mænd i gamle dage “bar chitoner af linned og bandt håret op i en knude ved at fæstne det med guldgræshopper.” Denne beskrivelse kan igen bakkes op med følgende passage fra *Ridderne* af Aristofanes, hvor *Demos* bliver forynget, så han kommer til at ligne sig selv fra de gode gamle dage under Aristeides og Miltiades. Og så kommer han til at se sådan ud (1329-34):¹²⁴

Χορός

ὦ τὰι λιπαραὶ καὶ ἰοστέφανοι καὶ ἀριζήλωτοι Ἀθηναίαι,
δείξατε τὸν τῆς Ἑλλάδος ὑμῖν καὶ τῆς γῆς τῆσδε μόναρχον.

Ἄλλαντοπώλης

ὄδ’ ἐκείνος ὄραν τεττιγοφόρας, ἀρχαίῳ σχήματι λαμπρός,
οὐ χοιρινῶν ὄζων ἀλλὰ σπονδῶν, σμύρνη κατάλειπτος.

Alt sammen fører det til, at vi kan konkludere, at adelen under indtryk af forandringerne i samfundet – magtens konsolidering blandt færre og færre og voldens endelige monopolisering – forfinede deres vaner og anlagde en mindre krigerisk stil. Stilen var i høj grad inspireret af den lydisk-persiske kultur som en måde at overtage disses højagtede position på. Konsekvensen var, at adelens i forvejen aftagende krigeriskhed svækkedes yderligere.

14. Den strenge stil

I løbet af det 5. årh. sker der to ting med ἀβρότης. For det første er aristokratiet ikke længere den eneste stand, der praktiserer en luksuriøs livsstil, som folket nu også i højere grad lægger sig efter. For det andet sker der en tydelig udvikling i påklædningen fra Perserkrigenes tid ved, at de fleste af de eksplicitte træk ved den lydiske kultur bliver mere og mere nedtonet. Det bliver atter meget godt belyst hos Thukydide (1.6), der skriver (i forlængelse af det foregående citat):

μετρία δ’ αὖ ἐσθῆτι καὶ ἐς τὸν νῦν τρόπον πρῶτοι Λακεδαιμόνιοι ἐχρήσαντο καὶ ἐς τὰ ἄλλα

124. *Kor*: Åh du glinsende, violkransede og misundte Athen | Vis os Hellas og denne jords eneher-sker. *Allantopoles*: Her ser du ham, den græshoppebærende, lysende i sin gamle form. | Han dufter ikke af kage men af fredsaftaler, salvet med myrra.

πρὸς τοὺς πολλοὺς οἱ τὰ μείζω κεκτημένοι ἰσοδύατοι μάλιστα κατέστησαν.¹²⁵

Udviklingen fra en mere luksuriøs ionisk-lydisk tøjstil til en mere 'spartansk' i form af en kortere chiton med en stor kappe (*ἰμάτιον*) eller en mindre slags (*χλαίνα*) har A.G. Geddes beskæftiget sig med i et interessant studie (1987), hvori han finder årsagen til den i det forhold, at athenerne i det 5. årh. nu var stolte over at være: "[L]eisured, fit – fighting fit one might say – equal and like-minded, and that is the message that the clothes are meant to communicate."¹²⁶ Disse forhold var afstedkommet af interne ændringer i samfundet, og Geddes forholder sig også kritisk til den mere traditionelle forklaring: At grækerne begyndte at se ned på den lydisk-ioniske stil, efter at perserne havde besejret ionerne og grækerne sidenhen perserne.¹²⁷ Men selv om jeg selv er enig i hans karakteristik af athenernes ændrede idealer, vil jeg mene, at den sagtens kan sammenkædes med en general foragt for persere, lydere og ionere, hvilket fx Herodots beskrivelser af Kroisos og Kyros' samtaler meget klart viser.¹²⁸ Man kan altså forestille sig en proces, hvorved athenerne under indtryk af det nye demokrati var ved at ændre deres ydre vaner, hvilket pressede overklassen til at ændre deres tøj fra en mere ekstravagant lydisk orienteret stil til en mere lighedsorienteret. Processen blev så bare yderligere bestyrket af Perserkrigene, for efter sejren over de tidligere så frygtede persere kunne den menige athener nu kun se med mistænksomhed og foragt på alt det, som aristokratiet havde indoptaget fra østen, da østen nu blev forbundet med dekadence og svaghed, kort sagt alt det, grækerne forstod ved *the other* (barbarer, kvinder, slaver og alle andre modsætninger, de kunne definere sig i opposition til).¹²⁹

Det lidt paradoksale i skiftet fra en *ἀβροσύνη*-stil til en spartansk var på den anden side, at man kom til at forbinde den glørværdige fortid under Perserkrigene med noget forfinet og ekstravagant. Det bliver igen glimrende belyst af en anden

125. De første, der derimod begyndte at gå med den mere enkle tøjstil, der stadig er i brug, var spartanerne. Hos dem omstillede de rige også deres livsstil i andre henseender, så at den i højeste grad var lig folkets.

126. Geddes (1987) 331; jvf. 323-31.

127. Geddes (1987) 322, n. 137.

128. Jvf. ovenstående pp. 38.

129. Jvf. Hall (1991) 56-62.

passage hos Aristofanes, der i *Skyerne* lader de to kamphaner i stykkets *agon* føre følgende ordveksling om de gamle opdragelsesprincipper:

Ἄδικος Λόγος

ἀρχαία γε καὶ Διπολιώδη καὶ τεττίγων ἀνάμεστα

καὶ Κηκείδου καὶ Βουφονίων.

Δίκαιος Λόγος

ἀλλ' οὖν ταῦτ' ἐστὶν ἐκεῖνα,

ἐξ ὧν ἄνδρας Μαραθωνομάχας ἡμῆ παιδευσίς ἔθρεψεν.¹³⁰

Samme betragtning kom Herakleides Pontikos også med i *Om nydelse*:

καὶ ἡ Ἀθηναίων πόλις, ἕως ἐτρύφα, μεγίστη τε ἦν καὶ μεγαλοψυχο-τάτους ἔτρεφεν ἄνδρας. ἀλουργῆ μὲν γὰρ ἠμπίσχοντο ἱμάτια, ποικίλους δ' ὑπέδυνον χιτῶνας, κορύμβους δ' ἀναδούμενοι τῶν τριχῶν χρυσοῦς τέττιγας περὶ τὸ μέτωπον καὶ τὰς κόρρας ἐφόρουσαν... καὶ τοιοῦτοι ἦσαν οἱ τὴν ἐν Μαραθῶνι νικήσαντες μάχην.¹³¹

De to passager giver et godt indtryk af det paradoksale i, at man på den ene side efterhånden forbandt *ἀβρότης* med østlig dekadence og svaghed og på den anden samtidig kunne se tilbage på en glørværdig marathontkæmpende fortid, hvor aristokratiet selv gik rundt med lange chitoner og håret bundet op i en knude holdt på plads med en guldgræshoppe.

Det, der dog endelig står tilbage i klassisk tid, er et syn på fortidens adelskultur med dens *conspicuous* beklædning som lidt latterlig. Man ville således kunne tolke udviklingen som fuldbragt. Aristokratiets monopolmuligheder var nu blevet overført til hele borgerbefolkningen, og hele borgerbefolkningen havde på den måde overtaget store dele af den aristokratiske ideologi og dens karakteristiske krav på civilisering: at være *καλοὶ κάγαθοί*.¹³² Aristokratiet bevarede dog en

130. 984-86: *Den uretfærdige argumentation*: Ja gamle og dipoliaagtige! og fyldt med græshopper, Kekeidos og tyreofringer. *Den retfærdige argumentation*: Men dette er altså de principper, efter hvilke min dannelse opfostrede de Marathontkæmpende mænd!

131. Hos Athenaios XII 512a: Så længe den var ekstravagant, var athenernes by den største, og den opfostrede de mest ædle mænd. For de ikklædte sig de dyreste purpurkapper, bar spraglede chitoner, bandt toppen af håret op med gyldne græshopper og lod håret gro ... Og det var de mænd, der sejrede i slaget ved Marathon.

132. Jvf. Ober (1991) 259-66.

vigtig rolle i demokratiet, idet dets medlemmer fungerede som *ῥήτορες* og *στρατηγοί* ("talere og strateger"), roller og embeder, der gav betydelig indflydelse på den politik, der blev ført.¹³³ Gruppen af 'talere og strateger' bestod i høj grad af aristokrater i den første halvdel af det 5. årh.; som Hansen siger:

From the beginning of democracy under Kleisthenes till the death of Perikles in 429 most of the political leaders of Athens were recruited from the aristocracy and belonged to the very clans who had held power in the days before Kleisthenes: the constitution was changed but the faces were the same: only now the aristocrats had to lead instead of rule, and success depended on persuasion.¹³⁴

Det kan altså ses, hvordan aristokratiet selv tilpassede sig det nye politiske system. De skulle agere gode demokrater og kunne ikke længere tillade sig tidligere generationers *conspicuous display*. Og ikke nok med det: At bære våben blev nu betragtet som et barbarisk fænomen, athenerne ikke selv tolererede. Hvis det blev praktiseret af soldater, som *Lysistrate*-citatet vidner om,¹³⁵ var det kun under den ekstraordinære situation, stykket selv omhandler, nemlig Den Peloponnesiske Krig, og selv i en sådan krisesituation blev det latterliggjort.

Som Gabriel Herman bemærker, er der f.eks. ingen henvisninger til brug af våben (andet end sten eller potteskår) i retstaler angående slagsmål eller andre uroligheder.¹³⁶ Voldsmonopolet var altså overgået fuldstændigt til borgerbefolkningen. Det blev til gengæld forventet af hoplitterne, at de havde en fuld udrustning hjemme, og i tilfælde af en indre opstand i byen (*στάσις*) skulle kunne hente deres våben for at forsvare demokratiet.¹³⁷

Monopoliseringen skabte derudover en yderligere civilisering af borgernes holdninger til våben. Det blev nu betragtet som rent vanvid selv for soldater at rende rundt med våben inden for bymurene, og det blev et kendetegn på den civiliserede græske borger, at han kunne færdes ubevæbnet i sin by i tiltro til bystatens love, i modsætning til den uciviliserede barbar. Denne proces, kan man se, fortsatte og blev yderligere styrket med tiden, hvilket Aristoteles vidner om, når

133. Jvf. Ober (1991) 104-21.

134. Hansen (1991) 272-73; jvf. 39.

135. Pp. 15-16.

136. Herman (2006) 206-16.

137. Herman (2006) 216-58.

han i det 4. årh. kunne skrive følgende om våbenbesiddelse i forbindelse med et argument om, at forandringer af forfatninger kan være nødvendige:

σημείον δ' ἂν γεγόνεαι φαίη τις ἐπ' αὐτῶν τῶν ἔργων: τοὺς γὰρ ἀρχαίους νόμους λίαν ἀπλοῦς εἶναι καὶ βαρβαρικούς. ἐσιδηροφοροῦντό τε γὰρ οἱ Ἕλληνας, καὶ τὰς γυναῖκας ἐωνοῦντο παρ' ἀλλήλων, ὅσα τε λοιπὰ τῶν ἀρχαίων ἐστὶ που νομίμων εὐήθη πάμπαν ἐστίν.¹³⁸

15. Konklusion

Formålet med min artikel har været at belyse den civiliserende proces fra arkaisk til klassisk tid i det antikke Grækenland med vægten lagt på Athen. Jeg har benyttet mig af den gradvise afvikling af bevæbningen hos aristokratiet som illustration. Skønt meget af kildematerialet til denne proces er kompliceret at fortolke, mener jeg dog at have vist, at de forskellige ikonografiske og litterære kilder kan anvendes og give støtte til hinandens vidnesbyrd; vidnesbyrd der kan afspejle de materielle forhold i samfundsudviklingen og ikke bare fx kunstneriske konventioner.

Selve udviklingen i afvæbningen er allerede blevet belyst af van Wees, men som jeg redegjorde for i de indledende afsnit, er hans forklaringsmodel ikke tilstrækkelig til at forklare de sociologiske årsager til udviklingen fra udbredt bevæbning hos aristokratiet over spyd og stav til fuldstændig afvæbning. Hans model involverer nemlig et veludviklet borgerskab, der skulle have kunnet danne en effektiv modvægt til aristokratiet, og dette er, for mig at se, en anakronisme, der mere bygger på studiet af nyere europæisk historie end af det arkaiske Grækenland.

Den model jeg har benyttet til at forklare de forskellige trin i udviklingen har i stedet været hentet fra Norbert Elias' værk *The Civilizing Process*, og jeg mener at have vist, hvordan Elias' teori kan forklare, hvorfor aristokratiet gik bort fra at bære våben samtidig med, at den har kastet lys over flere aspekter af arkaisk tid.

138. Arist. *Pol.* 1268b: Og en indikation på dette kan muligvis hentes fra historien selv: For de gamle love var alt for simple og barbariske, grækerne bar f.eks. våben og de købte deres koner hos hinanden. I det hele taget er alle de rester af gamle skikke, der stadig findes rundt omkring, fuldstændigt tåbelige.

Hvad er der så blevet kastet lys over? Først og fremmest kan man se, at aristokratiet gik bort fra at bære sværd, hvilket sikkert skyldtes en ændring i krigsførelsen, da det falder sammen med, at spyddet bliver det altdominerende våben i hoplitkrigsførelsen. Spyddet blev fortsat båret, men samtidig indtraf en betydningsfuld samfundsændring, nemlig bystatens fremkomst. I bystaten måtte aristokratiet i højere grad konkurrere om monopolmulighederne. Denne proces blev yderligere forstærket ved, at en ny symposie- og gymnasiekultur opstod via inspiration fra østen, hvilket førte til den såkaldte royale mekanisme, der igen havde som konsekvens, at aristokratiet gradvist ændrede sin opførelse fra en mere ekstern direkte og ofte voldelig til en mere civiliseret og mere forfinet, da de blev nødt til i stigende grad at tage hensyn til hinanden. Monopol-mekanismen fortsatte sideløbende med at indskrænke voldsmonopolet på færre og færre hænder, hvilket til sidst fik den konsekvens, at en enkelt aristokrat sad inde med al magten, og på den måde opstod der tyranni i flere bystater. Det smittede af på bevæbningen på den måde, at det nu var tyrannen alene, der besad voldsmonopolet, et voldsmonopol der normalt blev udøvet af tyrannens livvagter, spydbærerne, men som i Peisistratos tilfælde i Athen bestod af køllebærere, hvilket kunne tyde på, at civilisationsprocessen allerede her havde sat sig så meget igennem, at spydbærere var en for voldsom manifestation af magt.

Aristokratiet, der nu var helt afskåret fra en mere voldsbetonet manifestation af deres magt, udviklede i dette klima en ekstrem grad af *conspicuous display*. De var gået helt over til at bære stav, hvilket dog stadig kan ses som et levn fra spyddet. Men resten af deres beklædning blev ændret til at være et udtryk for den lydiske/ioniske stil, *ἀβρότης* (luksus), der var en stil, forfattere som Aristofanes og Thukydides kunne huske. Da Peisistratiderne faldt i Athen, havde monopol-mekanismen så effektivt samlet magten hos folket, at aristokratiet ikke kunne overtage den igen.

Herefter overgik magten i stedet til de mange, folket, og aristokraten Kleisthenes fik indført demokratiet i Athen. Dette medførte, sammen med en øget stigmatisering af alt østlig svaghed og dekadence oven på Perserkrigene, et stigende pres nedefra på aristokratiet, så de efterhånden afførte sig deres ekstravagante mundering og ophørte med at bære stav, eller parasol for den sags skyld, mod til gengæld at få en vigtig rolle i demokratiets udøvelse. Dette varede ved indtil Den

Peloponnesiske Krig, hvorefter også denne rolle udvandedes noget. Efterhånden havde folket selv overtaget meget af adelens kultur og imiterede aristokratiet og dets forskellige beskæftigelser, som fx symposiet. Besiddelsen af en hoplitudrustning var nu et vigtigt værn imod oligarkiske kupforsøg, men våbnene lå derhjemme og blev ikke båret af civile i byen. Til sidst var den civiliserende proces nået så vidt i det 4. årh., at Aristoteles kunne kigge vantro tilbage på den periode, hvor folk kunne finde på at være så barbariske at de "bar jern".

Bibliografi

Forkortelser

<i>BMCR</i>	<i>Bryn Mawr Classical Review</i>
<i>C Phil.</i>	<i>Classical Philology</i>
<i>CJ</i>	<i>The Classical Journal</i>
<i>Cl. Ant.</i>	<i>Classical Antiquity</i>
<i>CQ</i>	<i>The Classical Quarterly</i>
<i>CR</i>	<i>The Classical Review</i>
<i>G&R</i>	<i>Greece & Rome</i>
<i>JHI</i>	<i>Journal of the History of Ideas</i>
<i>JHS</i>	<i>The Journal of Hellenic Studies</i>
<i>OCD</i> ³	<i>The Oxford Classical Dictionary</i>

- Adkins, A.W. H. 1971. "Homeric Values and Homeric Society," *JHS* 91: 1-14.
- Adkins, A.W. H. 1972. *Moral Values and Political Behaviour in Ancient Greece – From Homer to the end of the Fifth Century*. London.
- Andrewes, A. 1956. *The Greek Tyrants*. London.
- Bonner, R. J. 1912. "Administration of Justice in the Age of Hesiod," *C Phil.* 7.1: 17-23.
- Barringer, J. M. 2002. *The Hunt in Ancient Greece*. Baltimore.
- Crielaard, J. P. 1995. "Homer, History and Archaeology: Some Remarks on the Date of the Homeric World," i J.P. Crielaard (udg.), *Homeric Questions. Essays in Philology, Ancient History and Archeology* (Amsterdam) 201-88.
- Crielaard, J. P. 2002. "Past or Present? Epic Poetry, Aristocratic Self-representation and the Concept of Time in the Eighth and Seventh Centuries BC," i F. Montanari (udg.), *Omero tremila anni dopo, Edizioni di Storia e Letteratura* (Rom) 239-95.
- Davidson, J. 2007. *The Greeks and Greek Love: A Radical Reappraisal of Homosexuality in Ancient Greece*. London.
- Dover, K.J. 1994. *Greek Popular Morality, in the Time of Plato and Aristotle*. Indianapolis.
- Elias, N. 1994. *The Civilizing Process*, Malden/Oxford (1. udg. *Über den Prozeß der Zivilisation*, Basel, 1939).
- Finley, M. I. 1956. *The World of Odysseus*. London.
- Finley, M. I. 1981. *Economy and Society in Ancient Greece*. London.
- Foucault, M. 2004. *Seksualitetens historie*, Vol. 2: *Brugen af nydelserne*. Oversat af M.C. Jacobsen M. C. Helsingør.
- Geddes, A. G. 1984. "Who's Who in 'Homeric' Society?," *CQ*, n.s. 34.1: 17-36.

- Geddes, A. G. 1987. "Rags and Riches: The Costume of Athenian Men in the Fifth Century," *CQ* n.s. 37.1: 307-32.
- Hall, E. 1991. *Inventing the Barbarian, Greek Self-Definition through Tragedy*. Oxford.
- Hansen, M. H. 1991. *The Athenian Democracy in the Age of Demosthenes: Structure, Principles, and Ideology*. Oxford/Cambridge.
- Hammer, D. 1998. "The Politics of the 'Iliad'", *CJ* 94.1: 1-30.
- Herman, G. 2006. *Morality and Behaviour in Democratic Athens. A Social History*. Cambridge.
- Higbie, C. 2000. Anmeldelse af "Greek bearing arms", i Fisher, N. & Wees, H. (udg.), *Archaic Greece: New approaches and new evidence*. *CR* n.s. 50.1: 180-83.
- Hume, D. 2000. *An Enquiry Concerning Human Understanding: A Critical Edition*. Oxford.
- Kurke, L. 1992. "The Politics of ἀβροσύνη in Archaic Greece," *Cl. Ant.* 11.1: 91-120.
- Lord, A. B. 1960. *The singer of Tales*. Harvard.
- McGlew, J. F. 1993. *Tyranny and Political Culture in Ancient Greece*. Ithaca.
- Morris, I. 1986. "The use and abuse of Homer," *Cl. Ant.* 5.1: 81-138.
- Morris, I. 2005a. *The Growth of City States in the First Millennium BC.*, Palo Alto. URL: <http://www.princeton.edu/~pswpc/pdfs/morris/120509.pdf>
- Morris, I. 2005b. *The collapse and regeneration of complex society in Greece, 1500-500 BC*. Palo Alto. URL: <http://www.princeton.edu/~pswpc/pdfs/morris/120510.pdf>
- Murray, O. 1993. *Early Greece*. London.
- Neer, R. T. 2002. *Style and Politics in Athenian Vase-Painting. The Craft of Democracy, ca. 530-460 BCE*. Cambridge.
- Ober, J. 1991. *Mass and Elite in Democratic Athens: Rhetoric, Ideology, and the Power of the People*. Princeton.
- Osborne, R. 2004. "Homer's society", i R. Fowler (udg.), *The Cambridge Companion to Homer* (Cambridge) 206-19.
- Parry, M. 1971. *The Making of Homeric Verse: the Collected Papers of Milman Parry*. Oxford.
- Purcell, N. 2003. "Aristocracy, attitudes to," *OCD*³ p. 162. Oxford.
- Raaflaub, K.A. 1997a. "Soldiers, Citizens, and the evolution of the Early Greek Polis," i Mitchell, L. & Rhodes, P. (udg.), *The development of the Polis in Archaic Greece* (Routledge) 49-59.
- Raaflaub, K.A. 1997b. "Politics and interstate relations in the world of early Greek poleis: Homer and beyond," *Antichthon* 31: 1-27.
- Raaflaub, K.A. 1997c. "Homeric Society," i Morris, I. & Powell, B. (udg.), *A New Companion to Homer* (Leiden) 624-49.

- Schaps, D. M. 1998. Anmeldelse af *Warriors into Traders: The Power of the Market in Early Greece* af Tandy, D. i *BMCR*, 01.11, pp. xvi, 296.
URL: <http://bmc.brynmawr.edu/1998/1998-11-01.html>
- Simon, B. & Russo, J. 1968. "Homeric Psychology and the Oral Epic Tradition," *JHI* 29. 4: 483-98.
- Snodgrass, A. M. 1974. "An historical Homeric society?" *JHS* 94: 114-25.
- Snodgrass, A. M. 1980. *Archaic Greece: The Age of Experiment*. Berkeley & Los Angeles.
- Snodgrass, A. M. 1989. "Interaction by design: the Greek city-states," i C. Renfrew & J. F. Cherry (udg.), *Peer Polity Interaction and the development of Socio-Cultural Complexity* (Cambridge) 47-58.
- Stansbury-O'Donnell, M. 2006. *Vase Painting, Gender, and Social Identity in Archaic Athens*. Cambridge.
- Stein-Hölkeskamp, E. 1989. *Adelskultur und Polisgesellschaft, Studien zum griechischen Adel in archaischer und klassischer Zeit*. Stuttgart.
- Tandy, D. 1997. *Warriors into Traders: The Power of the Market in Early Greece*. Berkeley.
- Veblen, T. 1994. *The Theory of the Leisure Class*. Toronto (1. udg. New York 1899).
- Weber, M. 1968. *Economy and Society*. 2 vols. (Udg: G. Roth & C. Wittich). New York.
- Wees, H. 1994. "The Homeric Way of War: The 'Iliad' and the Hoplite Phalanx (II)," *G&R* 2.s. 41:2: 131-55.
- Wees, H. 1998. "Greeks bearing arms," i Fisher, N. & Wees, H. (udg.), *Archaic Greece: New approaches and new evidence* (London) 333-79.